مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى

شنجاڭ خەلق نەشرياتى

نەشرگە تەييارلىغۇچى :
ئىبراھىم ئالىپ تېكىن

مەمتىلى ئەپەندى
شېئىرلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) .... ئىبراھىم ئالىپ تېكىن 1

دادام مەمتىلى توختاجىنى ئەسلەيمەن......... ئەدىبە مەمتىلى 15

بىر شائىرنىڭ تۈگىمەس ناخشىسى......... مەھبۇبە مەمتىلى 22

چىرىك 1

تەلكە 2

ئۇقۇدى ، ئاشتى 3

سايرام كۆلى 5

پارچە 6

پارچە 7

پارچە 8

ھېكمەت 9

سېغىنىش 10

بىز ئۇيغۇرلىنىڭ بالىلىرى 12

بارمىكەن 13

ياغمىدى 15

كەلمىدى 16

قۇياش تۇغقاندا 17

چۇقان 18

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ، ئويلىساڭچۇ..19

ئۆزۈم كىچىك 20
ۋەتەنىنى دەپ 21
بۇرادەرلەر 23
كۆيدۈرمىلى ئاسارەتنى 24
پارچە 25
قوشنىمىزنىڭ بالىسى 26
ئېشىپ كەتتى 27
قۇتۇلۇش يولىدا 28
كەلدى 29
بىز ۋەتەن ياشلىرى 31
ئالتۇن ئۆلكە 32
ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن 33
قوپ ، ئەي ئاداش ! 34
جاھالەت 35
ئويغان ، خەلق 37
بىز مۇئەللىم 38
ۋەتەن ئۈچۈن 39
مۇئەللىم 40
ئەي ئانا يەر 41
قىزچىلار 43
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ 45
ئانا 47
نېمە كېرەك؟ 49
پارچە 50

ئىلتىجا 51
پارچە 52
بىزنىڭ كۈنىمىز 53
مۇبارەك ۋەتەن 54
تەنقىد 55
قۇتلۇق سەپەر 56
قالمىدى 57
ئەر بولساڭ 58
ئۆز يەر دېگەن 59
مەكتەپ 60
دۈشمەننى سەن 62
ئىسمىڭ نېمە؟ 63
قۇتۇلدۇق 65
بالىلار ناخشىسى 67
بۈگۈن 69
ئۈمىد 70
سۈت ئۇيقۇدا 71
دوستلار 73
لەنەت ساڭا ، لەنەت خائىنلار.. 74
تۇرمە خاتىرىسى.. 76
ئېرپان كۈنلىرى.. 79
قايىندى 80
بۇدە كېتەر 81
نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن 82

ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى
مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق)

ئىبراھىم ئالپ تېكىن

۱۹ - ئەسىرنىڭ ئاخىرى قەشقەرنىڭ شىمالىدىكى كىچىككىنە كەنتتە ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ شانلىق خۇش خەۋەرچىسى سۈپىتىدە تۇنجى يېڭىچە مەكتەپ — ئىكساق « ھۈسەينىيە مەكتىپى » ئاپىرىدە بولدى . دەۋرنىڭ تەقەززاسى ۋە خەلقنىڭ مائارىپ ئېھتىياجىدىن تۇغۇلغان بۇ يېڭى مەكتەپنىڭ تۇنجى ئوتىنى ياققۇچىلار ئاكا - ئۇكا مۇسابايوپلاردۇر . ئۇلارنىڭ يورۇق مەشئىلى نەچچە ئەسىر نادانلىق ۋە خۇراپاتلىقنىڭ پاتقىقىدا ياتقان خەلقنى ئويغاتتى . تەگرىتېغىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبى ئېتەكلىرى ، تەكلىماكان گىرۋەكلىرى ، ئىلى - ئالتاي بوستانلىقى ۋە تۇرپان- قۇمۇل ئويمانلىقى يېڭى دەۋرگە قەدەم قويدى .

بۇ يېڭى مەكتەپ ئۆز زامانىسىغا كۆرە ئىلغار ۋە تەرەققىيپەرۋەر مائارىپ پرىنسىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ، مەرىپەت ۋە ئاقارتىش ئۇرۇقىنى كەڭ كۆلەمدە چېچىش ، ياش ئەۋلادلارنىڭ قەلبىنى ئىلىم - ئىرپان نۇرىدا يورۇتۇش ئۈچۈن تار مەھەللىۋى دائىرىدىن ۋە ئېيىنى دەۋرىكى خىلمۇ خىل توساقلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ ، خەلقىنىڭ ئىلىم ئىشتىالىقىنى قاندۇرۇش يولىدا ئۇيغۇر ھازىرقى زامان

مائارىپ تارىخىدا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قالدۇردى . ئاشۇ دەۋرنىڭ
مەنىۋى يېتەكچىلىرىدىن ئابابەكرى ئەپەندى ، كېرىم خەلپىتىم ،
تۇرسۇن ئەپەندى ۋە ئەنۋەر ئەپەندى قاتارلىقلار ئاۋانگارت مائارىپچى
ـــئاقارتقۇچىلىق رولىنى ئۆتىدى .

قاراڭغۇلۇق قاپلىغان ئاشۇ دەۋردە باۋۇدۇن مۇسابايـوپ يـەنە
كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقتى ، ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلە-
ھەتداشلىرىدىن ئابدۇقادىر داموللام ، قۇتلۇق ھاجى شەۋقى ، تە-
جەللى ۋە خالىس ئەپەندى قاتارلىق مەرىپەت پېشۋالىرى باۋۇدۇن
مۇسابايوپقا ھەمنەپەس بولدى . كۆمۈلۈپ قالغان مەرىپەت ئۇرۇقى
قايتىدىن بىخلاندى ، شۇنىڭ بىلەن 2 ـ قېتىملىق مائارىپ ھە-
رىكىتى باشلاندى .

ئابدۇقادىر داموللام كۆپ تەرەپلىمە مەلۇماتلىق ئالىم ۋە يېتۈك
تىلشۇناس بولۇپ ، ئۇيغۇر يېڭى مائارىپى ئۈچۈن نۇرغۇن كى-
تابلارنى يېزىپ ، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى
ئۈچۈن ئاز بولمىغان ئەجىر سىڭدۈردى . ئۇنىڭ تەشەببۇسلىرى
كەڭ يېيىلدى ، ھۆرمىتى ھەسسىلەپ ئاشتى . ئۇ ئادالەت ياقلاش
يولىدا خەلقىنىڭ تىلى بولۇپ قالغانىدى . 1924 ـ يىلى ھاۋا زىيادە
ئىسسىپ كەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە قەشقەرنىڭ ئاسمىنىدا ماتەم
ناخشىسى ياڭرىدى . بۇ كۈنى ئۇيغۇر يېڭى مائارىپى ئۈچۈن
ھارماي ـ تالماي كۈرەش قىلغان ئوغلان ـــ ئابدۇقادىر داموللام بىر

قانخور قاتىل تەرىپىدىن قەتلە قىلىنغانىدى . ھېچقانداق كۈچ باش ئەگدۈرەلمىگەن بۇ گىگانت ئادەم مەھەللىۋى ئەكسىيەتچىلەر ، شەخسىي مەنپەئەتپەرەسلەر ۋە ھەسەتخورلارنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتتى .

20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىدا شىنجاڭ دېموكراتىك ئويغىنىش دەۋرىگە ئومۇميۈزلۈك قەدەم قويدى . ۋەتەن سۆيەر ئوت يۈرەك ئەزىمەتلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چىقىپ ، مەكتەپ ئېچىپ مەرىپەت مەشئەللىرىنى ياقتى . ئەنە شۇلارنىڭ تىپىك ۋەكىلى ، ئۇلۇغ مائارىپچى ، تالانتلىق تەشكىلاتچى ، ئوت يۈرەك كومپوزىتور ۋە دېموكراتىك شائىر مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) ئىدى .

مەمتىلى ئەپەندى 1901 ـ يىلى ئاتۇشنىڭ بويامەت كەنتىدە توختاجى ئىسىملىك يېتىشكەن تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن . ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۆز زامانىسىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر كىشىلىرىدىن بولۇپ ، ئائىلىسى مەرىپەتنى ، ئىلىم ـ پەننى ھىمايە قىلغۇچى ئائىلە ئىدى . مەمتىلى ئەپەندى دۇنياغا كۆز ئاچقان يىللار ھەممە يەرنى زۇلۇم قاپلىغان ، ئىستىبدات چەككە چىققان، خەلق نادانلىق ۋە قالاقلىق قويىدا ئېغىر ھالسىراۋاتقان قاراڭغۇ دەۋر بولغاچقا ، توختاجى تېۋىپ ئوغلىنىڭمۇ نادان ، قالاق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئەمدىلا سەككىز ياشقا كىرگەن كۆدەك مەمتىلىنى ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ

«مۇسەيىبىيە مەكتىپى»گە ئوقۇشقا بېرىدۇ ①

يېڭىچە پەننىي مەكتەپتە ئوقۇش ، ئۇستازلىرىنىڭ ئەستايىدىل تەربىيىسى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىلغار دۇنيا قاراش شەكىللەندۈرۈشىدە تۈرتكىلىك رول ئوينىدى . مەمتىلى ئەپەندى «مۇسەيىبىيە» مەكتىپىدىكى ئوقۇشىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن 1920 ـ ، 1921 ـ يىللىرى دادىسى توختاجى بىلەن بىرگە ئىلى ، بورتالا ۋە چۆچەك قاتارلىق جايلارغا بارىدۇ . ئۇ يەرلەردە كۆزى تېخىمۇ ئېچىلىپ جاھالەت ۋە نادانلىق ئىسكەنجىسىدىكى خەلقنىڭ ھاياتى بىلەن تېخىمۇ كەڭ تۈردە ئۇچرىشىدۇ ؛ تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىپ ، كەڭ دائىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلىپ ، خەلقنى بىلىم بىلەن ئويغىتىش ئىرادىسىنى تىكلەيدۇ . ئۇ چۆچەكتە كۆپ تەرەپلىمە مەلۇماتلىق دىنىي زات ، مەرىپەت ئوغلانى مۇرات ئەپەندى ② بىلەن تونۇشۇپ ئۇنى ئۇستاز تۇتىدۇ . مۇرات ئەپەندىنىڭ ياشلىق غۇرۇرى ئۇرغۇپ تۇرغان ۋە مەرىپەت ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىغان بۇ جاسارەتلىك يىگىتكە مېھرى چۈشۈپ قالىدۇ ھەم ئۇنى تەربىيىلەيدۇ .

1924 ـ يىلى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سۈيىقەستكە ئۇچرىغانلىقىنى ئاڭلىغان مەمتىلى ئەپەندى چەكسىز قايغۇ ـ ئەلەمدە «ئوقۇدى ، ئاشتى» دېگەن شېئىرىنى يازىدۇ :

ئوقۇدى ـ ئاشتى باشقىلار بىزدىن ، ئەي قېرىندانلار ،
كۆرگەچكە ئۇلارنىڭ ئىجتىھاتىنى قاينار ۋىجدانلار .
ھاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلىۋر باشقا مىللەتلەر ،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا ، ئويلا ئۇممەتلەر .

بۇ شېئىر كىشىلەر تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ ، تام ـ تاملارغا چاپلىنىپ كېتىدۇ . خەلق مەمتىلى ئەپەندىنى تېخىمۇ تونۇيدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ چۆچەك تەۋەسىدىكى تەسىرىنىڭ كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقانلىقىغا يېقىندىن دىققەت قىلىۋاتقان يالغ زېگشىنىڭ ماراقچىلىرى ئۇنى كېچە ـ كۈندۈز نازارەت قىلىدۇ . تەقىپ ئە- چىدە قالغان ياش شائىر ئۇستازى مۇرات ئەپەندىنىڭ سەممىي ئاتىدارچىلىقى بىلەن 1926 ـ يىلى بىر كېچىدە چېگرىدىن چە- قىپ كېتىدۇ . يات ئەللەردىكى سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىق شۇ- نىڭدىن باشلىنىدۇ .

ئۇ شۇ ماگىغانچە ئاۋۋال سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەمەي شەھىرىگە بارىدۇ . ئۇ يەردە بىر مەزگىل ھايات كەچۈرگەندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت بۆشۈكلىرىدىن بىرى ـــ تاشكەنتكە بارىدۇ . مەمتىلى ئەپەندى تاشكەنتتە ئاشخانا ۋە باشقا ئورۇنلاردا ئىشلەيدۇ . ئالتۇش ۋە قەشقەردىن چىقىپ كەتكەن ئاق كۆڭۈل قېرىنداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ سىرداشىدۇ . ئوقۇش

ئارزۇسى كۈچلۈك مەمتىلى ئەپەندى باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ . ۋەھالەنكى ، ئەينى ۋاقىتتا مۇرەككەپ ئىجتىمائىي مۇھىت تەسىرىدە مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ بىلىم ئېلىش ئارزۇسىنىڭ بۇيەردىمۇ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ .

زور بېسىم ۋە مەلۇم مۇھتاجلىقتا دۇچ كەلگەن مەمتىلى ئەپەندى داۋاملىق ئىلىم ئېلىش ئۈچۈن تۈركىيىگە چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ كاۋكازغا قاراپ يول ئالىدۇ . ئۇ ئۇزۇن مۇساپىلەرنى مىڭبىر مۇشەققەتتە بېسىپ ئۆتۈپ ، 1928 - يىلى يازدا بىر ئاق كۆڭۈل تۈرك قېرىندىشىنىڭ ياردىمى بىلەن قىرىم ئارىلى ئارقىلىق ئىستانبولغا بارىدۇ .

مەمتىلى ئەپەندى 1920 - يىلى ئاتۇشتىن چىقىپ كەتكەندىن تارتىپ تاكى ئىستانبولغا يېتىپ بارغۇچە بولغان ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ھاياتىنىڭ ئۇنتۇلغۇسىز جاپا - مۇشەققەتلىرىنى تارتىدۇ ، ھەر خىل ئىدىيە - ئېقىملار بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، خىلمۇ خىل كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، دېمەك ئۇ ئوتتۇز ياشقا قەدەم قويغۇچە پىشىپ يېتىلگەن بىر ئادەم بولۇپ قالىدۇ .

ئۇ تۈركىيىگە يېتىپ كەلگەن يىللىرى ، تۈركىيىنىڭ قانۇن - تۈزۈملىرى يېڭىلىنىپ ، مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرى گۈللىنىپ ، ئىقتىسادى كۈچىيىپ ، تەرەققىيات سۈرئىتى تېزلىشىپ

تەرەققىي تاپقان ئەلگە ئايلىنىۋاتقان مەزگىل ئىدى .

ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئىستانبولدىكى بىر دارىلمۇئەللىمىندە ئىشچى ، كېيىن شۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالىدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن بېرى ئويلاپ كەلگەن ئارزۇسى ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئاخىر ئەمەلگە ئاشىدۇ . ئۇ بۇ ئىلىم بۆشۈكىدە مۇتەپەككۇر، ئالىم ۋە كلاسسىك شائىرلاردىن نەۋائىي ، فارابى ، ئىبن سىنا قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشىدۇ . سالجۇق تۈركلىرىنىڭ تارىخىدىن خەۋەردار بولىدۇ . ئۇ بۇ جەرياندا تارىخ ، پەلسەپە ، ئەدەبىيات ۋە مۇزىكا ئىلمىنى تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ . يېڭى مەزمۇندىكى غەزەللەرنى ئىجاد قىلىدۇ ، قىسقا ماقالىلەرنى يېزىپ تۈركىيە گېزىتلىرىدە ئېلان قىلدۇرىدۇ . 1929 ـ يىلىدىن 1932 ـ يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىللىق ئوقۇش جەريانىدا ، مەمتىلى ئەپەندى ھەقىقىي بىر لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىغا خاس سالاھىيەتنى ھازىرلايدۇ .

ئۇ تۈركىيە گېزىتلىرىدە كەينى ـ كەينىدىن ئېلان قىلىنىۋاتقان شىنجاڭ ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى كۆرىدۇ . خەلقىنىڭ تەقدىرى ، يۇرتىنىڭ ئىستىقبالىغا ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقان مەمتىلى ئەپەندى قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابى قوشۇنىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ تەۋەسىگە ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۆۋەندىكى پارچىنى يا-

زىندۇ :

ئاگىلىدۇق ئەي ئانا دىيار سېنىدىن چۇقان ،
پارتلىدى زالىملارغا قارشى ۋولقان .
پاچاقلاشقا قوللۇق كىشەن - زەنجىرىنى ،
ئالغا ، ئارتقا قايتما جەڭدىن باتۇر ئىنسان .

مەمتىلى ئەپەندى يۇرتىغا دەرھال قايتىش قارارىغا كېلىپ خەلقنى نادانلىق ، قاششاقلىق ۋە زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاقارتىش ئېلىپ بېرىشنىڭ تەخىرسىزلىكىنى ھېس قىلىدۇ ۋە يۇرتىغا ئاخىر قايتىپ كېلىدۇ .

ئۇ بىر يېتىشكەن مەرىپەتچى سۈپىتىدە خەلق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ ، مەرىپەت ۋە ئىلىم - ئېرپان ئىدىيىسىنى كەڭ تەشۋىق قىلدى . بۇ تەشۋىقاتتا ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى پائال ۋە ئاكتىپ رول ئوينىدى ، ئەلۋەتتە . دېمەكتىنىڭ شېئىرلار مەيدانغا كەلدى ، ناخشىلار ياڭراپ خەلق قەلبىنى لەرزىگە سالدى . شۇنىڭ بىلەن يېڭى مائارىپ ھەرىكەتلىرى ۋە 3 - قېتىملىق مائارىپ دولقۇنى ئاتۇشتا يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈلدى . مەمتىلى ئەپەندى بۇ جەمئەتتە ئاكتىپ تەشكىللىگۈچى ۋە پائالىيەتچى بولدى .

ئۇ تەشكىل قىلغان « ئىزچىلار ئەترىتى » زۇلمەت دۇنيانى يورۇتقۇچى بىر مەشئەل بولۇپ ياندى . بۇ مەشئەل دىنىي چەكلىمە ،

فېئودال تەرتىپ ۋە زوراۋان كۈچلەرنىڭ قاتتىق ئىسكەنجىسىگە ئېلىنغان بولسىمۇ ئۈچۈپ قالمىدى . مەمتىلى ئەپەندى بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ :

بىز مۇئەللىم يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچىمىز ،
خەلقىمىزگە يوپيورۇق نۇرلار چاچىمىز .

تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق ،
ئىلىم - ئېرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق .

مەمتىلى ئەپەندى ئاتۇشنىڭ 21 كەنتىدە 24 باشلانغۇچ مەكتەپ تەسىس قىلىپ ، ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدا يېڭى سەھىپە ئاچتى . ئۇ قىلىۋاتقان ئىشنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئاقارتىش پائالىيەتلىرى ئېلىپ باردى . ئۇ قۇرغان مەكتەپلەرگە دەسلەپكى قەدەمدە ئون مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ ، ئاتۇشتا مىسلى كۆرۈلمىگەن يېڭى- لاش ، ئاقارتىش ۋەزىيىتى شەكىللەندى .

شائىر مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ مەزگىللەردىكى ئىجادىيىتىدە ناخشا تېكىستلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ . ئۇنىڭ يېزىپ ئا- ھاڭغا سېلىشى بىلەن « بىز مۇئەللىم » ، « ۋەتەن ئۈچۈن » ، « قۇتۇلۇش يولىدا » ، « مۇبارەك ۋەتەن » ، « ئويغان خەلق » ،

« قۇتۇلدۇق » ، « بىز ئويغۇرنىڭ باللىرى » ، « ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن » ، « بىز ۋەتەن ياشلىرى » ، « ئەي ئانا يەر » ، « ئېرپان كۆنلىرى » ، « ئەي ۋەتەن خەلق » ، « بۇرادەرلەر » ، « ئالتۇن ئۆلكە » ، « قۇياش تۇغقاندا » ، « باھار كەلدى » ، « ئىنچىلار مارشى » قاتارلىق ناخشىلار مەيدانغا كەلگەن ۋە تارقالغان ئىدى ③. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى « ئويغان خەلق » ، « ئىنچىلار مارشى » ناملىق ناخشىلار شائىرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېردىكى ئەسەرلىرى بولۇپ ، ئەينى چاغدا خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان ئىدى .

شائىر « ئويغان خەلق » دېگەن شېئىرىدا خەلقنىڭ ئويغىنىشىدا مائارىپنىڭ ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغانلىقىنى قەيت قىلىپ مۇنداق يازىدۇ :

ئويغان خەلق ، يۇرتۇڭنى سەن قۇتۇلدۇر ،
مەكتەپ ئېچىپ چىراغ ياقىپ نۇر تولدۇر .

يوقسۇن ئەمدى زۇلمەت ، دەۋرى ئىستىبدات ،
شۇم تەقدىردىن ، قارا كۈندىن بول ئازاد .

سائادىتىڭ ئۈچۈن تىرىش ، ھىممەت قىل ،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشقا خىزمەت قىل .

دەس تۇر ئەمدى ، ئاتلان خىزمەت يولىغا ،

ھۆما قۇشى قونسۇن ئەۋلاد بېشىغا .

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ دۇنيا قارىشى تېخىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ ، پۈتۈن زېھنىي كۈچى ۋە يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئىجادىيەت ئېلىپ بارىدۇ . رېئاللىق ، جەمئىيەت تەسىرى ، پاسسىپ سىياسەت ۋە خەلقنىڭ ئاھۇ زارى شائىردا ئاجايىپ تۈيغۇ پەيدا قىلىدۇ . بۇ ھال ئۇنىڭ بەدىئىي جەھەتتە ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى ھەم ئىلغار شېئىر ۋە ناخشا تېكىستلىرىنىڭ تۇغۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ . ئۇنىڭ ئۆتكۈر قەلىمى ئاستىدا ئۆز خەلقىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ۋە غېمى ئاجايىپ چىن ۋە يارقىن ئەكس ئېتىدۇ .

مەلۇمكى ، شەخسنىڭ تارىختىكى رولىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ . ئۆز دەۋرىدىكى خەلقنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىنى ، ئىنتىلىشلىرىنى ھەقىقىي ، توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن ۋە پۈتۈن ھاياتىدا خەلقتىن ئۇزۇق ئېلىپ ، خەلققە قايتۇرغان شەخسلەرلا ھەقىقىي قەھرىمان ئوبرازى سۈپىتىدە خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ ، بۇنىڭ تىپىك ۋەكىللىرىدىن بىرى مەمتىلى ئەپەندىدۇر .

مەمتىلى ئەپەندىنىڭ 1935 ـ يىلدىن كېيىن ئىككى يىل جەريانىدا يازغان « ئېشىپ كەتتى » ، « تۇرمە ناخشىسى » ، « قايىندى » ، « مۇئەللىم » ، « بۇدە كېتەر » قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي زىددىيەتلىرى مەركەزلىك ئىپادىلەنگەن بولۇپ ، خەلقنىڭ ئەقىسى ۋە گۈزەل كېلەچىكى ئۈچۈن

زوراۋان ۋە ئەكسىيەتچى كۈچلەر بىلەن تىنىمسىز ئېلىشىش لازىملىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان .

مەمتىلى ئەپەندى 1935 ـ يىلى يازدا ئوخشاش فورما كىيگەن يۈز نەپەر ئوقۇغۇچىنى تاللاپ يېنە « ئىزچىلار ئەترىتى » تەشكىللەپ ، ئۆزى باش بولۇپ ، مارش ۋە ناخشىلارنى ئېيتىپ پەيزاۋات ، توققۇزاق ، ئوپال ، تاشمىلىق ، يېڭىسار ۋە قەشقەر شەھەر ئەتراپىنى ئايلىنىپ ، يېڭى مائارىپ ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى تەشۋىق قىلىدۇ . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ جەڭگىۋار ھەرىكىتى قەشقەردە تۇرۇۋاتقان قوماندان ۋە مەرىپەتپەرۋەر زات مەھمۇت مۇھىتىنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشىدۇ . مەھمۇت مۇھىتى مەرىپەت دۈشمەنلىرىنىڭ مەمتىلى ئەپەندىگە قىلىۋاتقان تىل ـ ھاقارەت ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرۇپ ، ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن ئىككى ئەسكەر قېتىپ بېرىدۇ ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن مەمتىلى ئەپەندىنىڭ مائارىپ پائالىيەتلىرىنى قوللاشنى تەلەپ قىلىدۇ .

تالانتلىق ، ئوت يۈرەك شائىر مەمتىلى ئەپەندى نۇرغۇن شېئىرلار بىلەن بىرگە « يانار تاغلار » سەرلەۋھىلىك چوڭ ھەجىملىك داستاننى يېزىپ تاماملايدۇ④ . مائارىپ خىزمىتىنى ئەڭ مۇقەددەس خىزمەت دەپ چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ھارماي ـ تالماي كۆيۈپ ـ پىشىپ ، ئەجىر سىڭدۈرگەن

مەمتىلى ئەپەندى ئاخىر ئۆزى تاللىۋالغان توغرا يولى ئۈچۈن ياش هاياتىدىن ئايرىلدى ـــ مەرىپەت دۈشمەنلىرى ئۇنى دەرسخانىدا مۇنبىرىدىن تۇتۇپ كېتىدۇ . 37 ـ يىلى 30 ـ ماي كۈنى ئۇ شىڭ شىسەي هاكىمىيىتىنىڭ ژاندارمىلىرى تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە قەتلە قىلىنىدۇ .

مەمتىلى ئەپەندى تۈرمىگە ئېلىنغاندىن كېيىن ، تىز پۈكمەس ئىرادىسى ۋە قەھرىمانە روھىنى نامايان قىلىدۇ ۋە مۇنداق يازىدۇ :

ئۆرغۈپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىمدا ئىسيان ئېتەر ،
كۆڭلدە مۇشتۇمدەك كېسەك خەت يېزىپ تۆكمەك كېتەر .

مەمتىلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ تارىختا ئۆچمەس مائارىپ پائالىيەتلىرى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيىتى بىلەن هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە مائارىپ تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ . بىز ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ بۇ مەشھۇر ۋەكىلىنى چوڭقۇر سېغىنىش ئىلكىدە ئەسلەيمىز ، ئۇ خەلقىمىز قەلبىدە مەڭگۈ هايات .

1998 ـ يىلى دېكابىر

---

① ئىمىنجان ئەخمىدى : « ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر » .

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996 ـ يىل 1 ـ نەشرى 350 ـ بەت

②مۇرات ئەپەندى ـــ 1920 ـ يىللىرى چۆچەكتە ئىجتىمائىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان تەرەققىيپەرۋەر تاتار ئالىمى ۋە دىنىي مۆتىۋەر .

③ئىمىنجان ئەخمىدى : « ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر » ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى 352 ـ بەت

④كۆزگە كۆرۈنگەن مائارىپچى ، 30 ـ يىللاردىكى « ئىزچىلار ئەترىتى » نىڭ ئىزچىسى ئالاۋۇدىن ئەپەندى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ « يالار تاغلار » داستانىنى يازغانلىقىنى ئېيتىدۇ . ئەپسۇس بۇ داستان بىزگە تا ھازىرغىچە يېتىپ كېلەلمىدى .

چىرىك *

قىشقەرگە ۋابا تەگدى ،
قالدى سۈرسىز ئېرىق .
زۇلمەت يېپىنچا بولدى ،
چىرايلار زەپىرەڭ سېرىق .

كەڭتاشا ماڭغىلى بولماس ،
ھەر جايدا يىرتقۇچ چىرىك .
ئاچ - زارلىق قاپلىدى ئەلنى ،
يېگۈدەك قالمىدى تېرىق .

باج - ئالۋان ئېغىر بولدى ،
بوغۇلدى لەپسەر - تىنىق .
دۈمبىلەر يېغىر بولدى ،
كۆردۈڭمۇ بۇنى تەۋپىق ؟

خۇدانىڭ رەھمىتى كېلەر
چىرايلار بولىدۇ ئىللىق .
... ...

1920 - يىلى ، ماي

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ملتاربېچى ئىسمائىلجان تۇرسۇن ئېيتىپ بەرگەن .

تۈلكە *

تۈلكە تاغلىرى مانا ،
يوللىرىدا ئادەم يوق .
قارىغايلىرى كېسىلگەن ،
ھەممە يېرى قۇپقۇرۇق .

تۈلكىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ،
سايرام كۆلىگە باقتىم .
سايرامنىڭ ھالى خاراب ،
كۆزلىرىمگە ياش ئالدىم .

---

* بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قىزى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن . يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئوقۇدى ، ئاشتى* ...

ئوقۇدى ، ئاشتى باشقىلار بىزدىن ، ئەي قېرىنداشلار ،
كۆركەمچىكە ئۇلارنىڭ ئىجتىماتىسى قايىل ۋىجدانلار .

ھاۋادا لاچىندەك جەۋلان قىلار باشقا مىللەتلەر ،
قالدۇق بىز ئۇلاردىن بەكمۇ ئارقىدا ، ئويلا ئۈممەتلەر .

ئۆكتەمسىز بىزلەرگە ھەق كالامنى بىلگەن ئالىملار ،
ئەخلاقنى پۇچەك پۇلغا ساتقاي بىزنىڭ زالىملار .

رىشۋە① بار يەرگە ئاچ قاشقىر كەبى دەمسىز چاپارلەر ،
بېشىدا سەللە ، قولىدا تەسۋى ، ھەققىنى قاچارلەر .

ئويلاڭلار ! زاكات ـ ئىسقات كىملەرنىڭ ھەققى ، كىملەر ئالۇرلەر ؟
لى ـ لى خىيانەتلەر ھەيۋەت تون ئىچرە پىنھان قالۇرلەر .

مۇيەسسەر بولدىلەر باشقا ئەللەرگە ئالىچە ھېكمەتلەر ،
ئەمىلىگە قارىتا بەردى ئاللاھ شانىغ شۆكەتلەر .

ئوقۇيمىز ـ بىلمەيمىز ، لىسانۇ ئەرەب مۇشكۇل تىلى بىزگە ،
يادىكار قالغان يوق بىر نوچكا ھېكمەت ئۇلاردىن بىزگە .

قەشقەردە يېتىملەر ھامام ئۆلستىدا كۆلدە ياتۇرلەر ،
تەربىيەسىز ، ھوشۇق ئويناپ ، نەشە تارتۇرلەر .

مەرھۇمى داموللا ئابدۇقادىرى ناھەق كەتتىلەر ،
گۇناھى نىمە ؟ پەقەت بىزگە ھەقنى ئۆگەتتىلەر .

1924 ـ يىلى ، چۆچەك

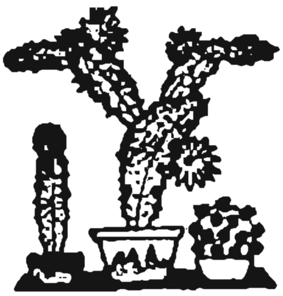

★ مۇسلمان يولىدا : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىبىرىدىن
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل ، 1 ـ نەشرى ، 140 ـ بەت .

① رىشۋە ــــ رىشۋەت ، پارە

سايرام كۆلى *

سايرام كۆلى ئۆزۈڭ كىچىك ، دەردىڭ تولا ،
داۋالغۇيسەن ، ساھىللاردىن تاشالمايسەن .
ئەتراپىڭنى قورشىۋالغان ئېگىز تاغلار ،
ئۈمتۈلسەن ، داۋانلاردىن ئاشالمايسەن .

1921 ـ يىلى ، بورتالا

* «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» نىڭ 97 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىكى سانىدىن ئېلىندى .

پارچە *

ئالەم زۇلمەت ئەمەس زامان زۇلمەت ،
دۈشمەنلەرنىڭ قولىدا رەزىل سىياسەت .
ئويغىنىشنىڭ يولىغا توسالغۇلار قۇرغان ،
خورلۇق كىشەن - زەنجىرىدىن بىرىپ رىيازەت .

1924 - يىلى ، چۆچەك

---

* ئۇشبۇ پارچىنى ئالائۇددۇن شائۇدۇن [illegible] - يىلى دوستى سائۇت ئەپەنـ
ـدىمدىن ئاڭلىغان . ئۇنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يازغانلىقىنى جەزم قىلالايمىز .

پارچە *

یۆرمە ئەي دوستۆم ، ئلسمسنگدن ۋایا ئنزدەپ ،
قۆزغۆنلار قلیسغان باغدن ناۋا ئنزدەپ .
یۆرمە ناتمعلملەر قولسدن داۋا ئنزدەپ ،
یۆرمە نادانلار قەلبیدن سادا ئنزدەپ .

1924 ـ یلی

---

* بۆ پارچنی ئەدیبە خانم ئیبتیپ بەرگەن .

پارچە *

ئېشەكنى كالتەكلەپ قىلساڭ ھاقارەت ،
بۇ ئاچچىق ئازابقا چىدىماس ئېھەت .
شۇنداق كۆپ ئادەملەر باركەن جاھاندا ،
باشتىكى خورلۇقنى بىلمەسكەن پەقەت .

1924 ـ يىلى ، چۆچەك

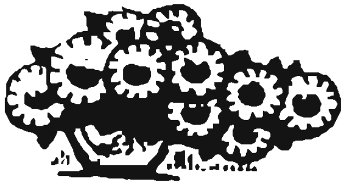

---

* بۇ پارچىنى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن .

ھېكمەت

قارا دىلىڭنى ئويغاتقۇچى ھېكمەت ،
ۋىجدان - غۇرۇرنى قوزغاتقۇچى ھېكمەت .

نەلەر باقساڭ ئۇ ھەمراھ بولەر ،
ھايات يولۇڭدا يىقىلساڭ يۆلەر .

قىممىتىڭنى ئۆزلەيدۇ ھېكمەت ،
ئۇنىڭ ئۇچۇن ئىلىسەڭ ھىممەت .

ھېكمەت بىرلە بولۇر ئۆلكىمىز ئازات ،
تۇرمۇشى مەئىشەت ئىرۇر ، خەلق باياشات .

ئۆگەن ، ئىرىش ، ئىلىم ئال ئوغۇل ،
ئۇ بەھىشكە باشلىغان بىر يول .

1930 - يىلى ، تۈركىيە

سێغئنئش *

ئانا یوٚرتئمن کئتئم یئراققا ، یوٚردوٚم یئراقتا غئمدە مەن ،
یێکوٚدەك ئاش ـ ئان قێبی ، ئئسسئق ـ سوغوٚقتا دەگئشمەن .

قالدی ئەل ـ یوٚرت ، قالدی تارئم ، قالدی ئئلی ، زەرمێشان ،
ئوٚشبوٚ ۋەتەن ئێمدە کۆگلوٚم مێنئك پەرێشان .

ئەگە بارسام کئمسئتئش ، « ۋەتەنسئز » دێپ سانالدئم ،
توٚتقوٚن بولوٚپ هەر جایدا توٚرمەلەرگە قامالدئم .

ۋئجدانئ هئم ئئمانئ یوق بەگ ، غوجام هەر جایدا بار ،
قاغا ، قوٚزغوٚن خان ۋەتەلدە ، یازئمئوٚ بولماس باهار .

کۆز یێشئم یامغوٚر بولوٚپ ئاقار کوٚلدە توختئمای ،
بوٚلاك ـ تالاك بولغان ۋەتەنگە مەن تەۋێتق (1) قئلئداق چئدای ؟

ئێه ۋەتئنئم ، غئمکوٚزارئم ـ مێهرێبانئم ئانا یەر ،
ئالئمئمدە تەگداشسئز شەرقتێکی بێر کۆهەر .

ھەر كۆلۆلا ئۆتتى بەختسىز بۇ قاراڭغۇ زۇلمەتتە ،
پەن ـ بىلىمنى ئەرك ئىتىپ ياتتىڭ ئۇيقۇ ـ غەپلەتتە .

ئىس ـ تۇتەك ئىچرە قالدى ــ ئەل ۋەتەن ھالى خاراب ،
پەرز ئەمەس ناخشا ـ ساز بىزگە، سىتار ، سۇناي ، دۇتار ـ راۋاب .

ئىھ ، ۋەتىنىم ھايلىقىم ، كۆڭۆل شادى يايلىقىم ،
سەن ئۈچۈن پىدا ئوغۇلمەن ، تەقدىم ساڭا بارلىقىم .

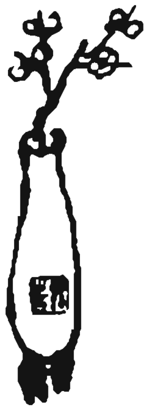

---

* بۇ شېئىرلىنى ئابدۇقادىر توختى ئەپەندى ئېيتىپ بەرگەن . 1930 ـ يىللاردا چەت ئەلدە يازغان بولۇشى مۇمكىن .

① تەۋپىق ـ توغرا يولنى تاللىغۇچى دېگەن مەنىدە .

بىز ئۇيغۇرنىڭ بالىلىرى

بىز ئۇيغۇرنىڭ بالىلىرى كۆڭلىمىز تۇرلۇق ،
بىبەسىپ ئۆتكەن ئۇزاق ھايات يولىمىز ئۇلۇق .

كۆپ زامانلار سەرسان بولدۇق زالىم قولىدا ،
دەريا ـ دەريا قانلار تۆكتۇق ئەرك يولىدا .

بىزگە گويا دوزاخ بولدى بۇ ئانا ماكان ،
ئەسىر بولدۇق ، تۇتقۇن بولدۇق ھالىمىز يامان .

كۈرەش بىلەن ئۆتتى ئەسىر ، شانىمىز ئۇلۇق ،
بىزگە ئەمدى ياراشمايدۇ خارلىق ۋە قۇللۇق .

1930 ـ يىلى ، تۈركىيە ، ئىستانبۇل

تۇپلىنايلى ، جۇر بولايلى ، ئەي ۋەتەن دۇلدۇللىرى ،
يەڭلى تۇرگەن ، كۆكنى تىرىگەن قىزلىرى ، ئوغۇللىرى .

1933 ـ يىلى

---

①قارادېڭىز ـــ ئىستانبۇل يېنىدىكى دېڭىزلى دېمەكچى .

بارمىكەن

ۋەتەنداشلار ، قېرىنداشلار ئەل ۋەتەندىن ئايرىلىپ ،
ئەمدىلا بولغان ئۆچۈرما سۆلدى قاناتلار قايرىلىپ .

نېمە كۈن بولدى ۋەتەنگە ؟ ھەممە يەردە دەرد ـ ئەلەم ،
خالىش كېبى ئاي جامالىم قۇل ـ دېدەك بولدى سەنەم .

مەن پېقىر مەشرىپ كېبى يۇردۇم يىراقتا دەگدە مەن ،
ئېيە ، غېرىب مىسكىن ۋەتەن ، مەن سېنىڭ دەردىڭدە مەن .

قارا دېگىز (1) ساھىلىدا قىسمىتىڭنى ئاڭلىدىم ،
دىلنى پەلدە تولدۇرۇپ ئوت كېبى لاۋۇلدىدىم .

قەدىمىم يەتتى ۋەتەنگە ، شۇنچە يىراق مەنزىل بېسىپ ،
سۆزلىمەك بۇرچۇم مېنىڭ ئەل ئالدىدا كەسكىن كېسىپ .

بارمىكەن ئاركاداشلار ، بارمىكەن پىدائىيلەر ،
باغلىدىم بەلنى بىلىمدە ، ئاشسۇن ئەمەلگە فىلىلەر !

ياغمىدى *

قاغجىراپ كەتتى زېمىن ئاسماندىن قار ياغمىدى ،
توڭلىدى جانلىق تامام ئەلگە باھار ياغمىدى .

شىبەك ① دېگەننىڭ نەشتىرى تەگدى جانغا سوغ كەبى ،
ھەممە يەر كەتتى قۇرۇپ سۆيگۈ زىنھار ياغمىدى .

سۆيگۈسىز قالدى زېمىن ، يوقالدى ھەممە ئىس بولۇپ ،
ئىس ـ تۈتەك ئىچرە ۋەتەن ، ئاگا بىر يار ياغمىدى .

ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ ياش تۆكۈش ھاجەت ئەمەس ،
دات بېسىپ كەتكەن قىلىچتىن دۈشمەنگە ئازار ياغمىدى .

... ...
... ...

1933 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىر ئەسلى ئون نەچچە كۇپلېت بولۇپ ، ئىزچى ئەسلەپ بېرەلمىگەن .

① شىبەك ـــ جاللات شىبەك شەمىيىلى دېمەكچى .

كەلمەمدى *

ئەلمۇرلۇپ كۈتتۈم نىگارنى ، بۇ يەرگە نىگار كەلمەمدى ،
كۆڭلى ئاق ، تېنى ئىنار ، قەلبى باھار كەلمەمدى .

ئىزدەسەم كۆككە بېقىپ زوھرە يۇلتۇزۇم قېنى ،
مامۇق بولۇت ئىچرە پەرى ، شاد روزىغار كەلمەمدى .

كارۋىنىم قىلسا سەپەر غەرب تامان قوقانىكە ،
كۆزلىرىم ئارقامدا قالدى ، خۇش ئىنتىزار كەلمەمدى .

تاپمىدىم ئالەم كېزىپ كۆڭلۈمگە ھەمراھ بىر پەرى ،
ھۆر گۈلىدىن گۈل تېرىپ ، قاشىمغا ئۈز يار كەلمەمدى .

بۇ زېمىننىڭ تۇپرىقى شور ، سۇلىرى كەتتى سېسىپ ،
بار قەلبىمدە دەرد ـ ئەلەم ، كۆڭۈلگە ئىسرار كەلمەمدى .

مەن يىرلاپ چۆللەر ئارا يارىمنى ھەر يان ئىستىدىم ،
ۋە لېكىن قالدىم يىراقتا ، روخسى گۈلنار كەلمەمدى .

1933 ـ يىل

---

* بۇ شېئىرنى غۇلجا شەھەر شەرق مەھەللىسىدىكى ئابدۇقادىر داموللام 1995 ـ يىلى يازدا ياد ئېيتىپ بەرگەن . ئابدۇقادىر داموللام ئەسلى ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر ئەزىزىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئۇ 1924 ـ يىلى دادىسى قەستكە ئۇچرىغان يىلى تۇغۇلغان .

قۇياش تۇغقاندا *

تۇغدى قۇياش ، چاچتى نۇر يۇرتىمنىڭ تاغۇ تاشىكە ،
ئۇنىڭ ئىللىقى يەتتى مەزلۇم خەلق باشىكە .

قۇياش نۇرى يورۇتقان ئىستىقلالىمىزنىڭ كۆلى بىز ،
يۇرتىمىزگە چېچىلغان ئىلىم – ئىرپان نۇرى بىز .

يوللىرىمىز ئېچىلدى باسىمىز غالىب قەدەم ،
يورۇق كۆلىدىن نۇر ئېلىپ ، نۇر چاچىمىز دەممۇ دەم .

1933 – يىل

---

* «سەلمان يولىدە» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن ئەيياز ، تۇرسۇن زىيرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 – يىل 1 – نەشرى ، 146 – بەت .

چۇقان

ئاڭلىدۇق ئەي ئانا دىيار سىلەردىن چۇقان ،
پارتلىدى زالىملارغا قارشى ۋولقان .
پاچاقلاشقا قۇللۇق كىشەن - زەنجىرىنى ،
ئالغا ،
ئارتقا قايتما جەڭدىن باتۇر ئىنسان .

1933 - يىلى ، فېۋرال

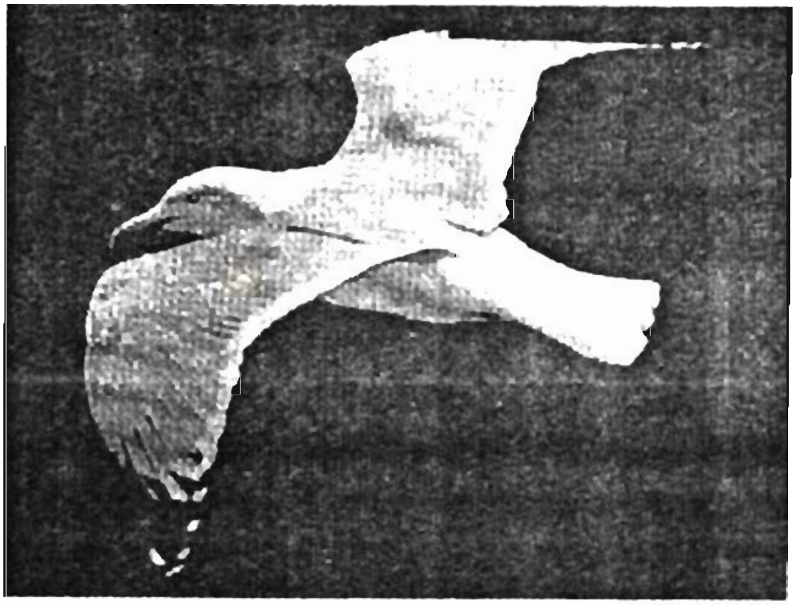

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن، ئويلىساڭچۇ؟

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن، ئويلىساڭچۇ،
ئىززىتىڭ، ھۆرمىتىڭ كەم بولۇرمۇ؟
كۆكرىكىڭگەن يېنىپ تۇرمىسا ئوتلىرىڭ،
ئەللىرىڭ، يۇرتلىرىڭ نۇر بولارمۇ؟

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن؟ ئويلىساڭچۇ،
ئىززىتىڭ، ھۆرمىتىڭ كەم بولارمۇ؟
تىغ ئېلىپ، ئاتلىنىپ جەڭ قىلمىساڭ،
يۇرتلىرىڭ، خەلقلىرىڭ ھۆر بولارمۇ؟

1933 ــ يىلى، قەشقەر

ئۆزۈم كىچىك *

ئۆزۈم كىچىك ، سۆزۈم چۈچۈك ،
مەن بىر ئېچىلغان نازۇك چېچەك .
ئوقۇمىغانلار پۇچەك – پۇچەك ،
ئۇنىڭ ئونى دائىم ئۆچەك .

مەن بىر كىچىك ئۇيغۇر ئوغلىمەن ،
بەك توغرا مەن ، بەك توغرا مەن .
مەكتەپلىكمەن يۈزۈم پارلاق ،
ئەخلاقسىزلىق مەندىن يىراق .

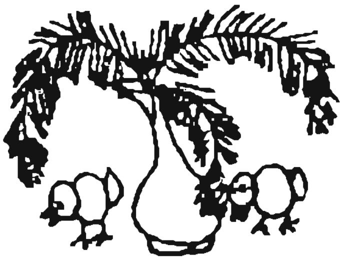

---

* بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ۋەتەننى دەپ *

ۋەتەننى دەپ ، ئەلنى دەپ ،
چەكتىم پىغان ھەسرەتلەر .
مەكتەپ ئاچسام يۇرتۇمدا ،
ياغدى باشقا لەنەتلەر .

كۆڭلى قارا ، زەھەرلەر ،
يالستق سۆگەك غالچىلار .
توساق قۇردى يولۇمغا ،
ئىشان ، داخان ، پالچىلار .

سەللە يوغان ئىمان يوق ،
ۋىجدانىنىڭ يوق تېگى .
داستىخاندا ھەر ئىسساب
يوق ئۇلاردا ئەل غېمى .

« جەدىد » [1] دېدى موللىلار ،
« جەدىد » دېدى بەگ ــ غوجام .
چالما كېسەك قىلىندى ،
مۇئەللىملەر موللاچام [2] .

ھەقىقەتنىڭ نۇرى بار ،
زۇلمەتلەردە پارلىغان .
ئاركىداشلار ئۈمىدلىك ،
پەن يولىدىن يانمىغان .

1934 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى پېشقەدەم مائارىپچى ، ئۇزۇن يىللىق مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇقادىر نوختى ئەپەندى دەپ بەرگەن .

① جەمئەت ـ يېڭىلىق تەرەپدارى ، يېڭىلىققا ئىنتىلگۈچى.

② موللاچام ـ شۇ چاغلاردا ئايال ئوقۇتقۇچىلار موللاچام دەپ ئاتىلاتتى .

بۇرادەرلەر *

بۇرادەرلەر يول كۆرۈلندى ،
يىلە غېرىب بلشىمە .
تاغدا تاشلار چىقتى كۆكلەپ ،
كۆزدىن ئاققان ياشىمە .
پارلاق ئۈمىد يۇلتۇزلىرى ،
نۇر ساچتى يولداشىمە .
قەدەم قويدى ئىقبالىمىز ،
ئەۋج ئىززەت تاغىكە .
يول ئېچىلدى ئەمدى بىزگە
سائادەتنىڭ باغىكە .

* «مۇسلمان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن ئىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىلى 1 ـ نەشرى ، 145 ـ بەت .

* شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

كۆيدۈرەيلى ئاسارەتنى

ئاركاداشلار توپلىنىپ بىز ،
دىلغا ئىلىم تولدۇرۇپ .
يۈكسىلەيلى ئەمدى ئالغا ،
خەلقىمىزنى ئويغىتىپ .

بىزگە توسقۇن قارا كۈچلەر
ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ .
كۆيدۈرەيلى ئاسارەتنى ،
ھەممىمىز تەڭ قوزغىلىپ .

1934 ـ يىل

پارچە ★

«كىم كۈرەشكە تەييار؟» دەپ چاقىرىق قىلسا ،
سوقۇپ تۇرغان يۈرىكىمنىڭ بىلەن «مەن» دېگەن .
ھۆرلۈك گۈلۈڭ كۈرەشلەردە ئېچىلسا ،
«بۇ گۈللەرنىڭ باغۋىنى ـ مەن» دېمەكمەن .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

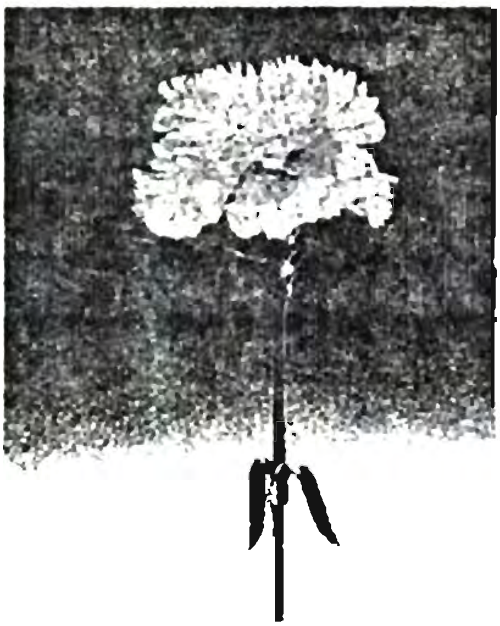

★ بۇ پارچىنى مەتتارىپچى ئالاۋۇدۇن شاتۇدۇن ئېيتىپ بەرگەن .

قوشنىمىزنىڭ بالىسى

قوشنىمىزنىڭ بالىسى تۇردى مەمەت ،
ئەسكەرلىككە بارمىغان ھىلاقەت .
مەھمۇت سىجاڭ ① كەلسە ئۇلىنىڭ قېشىغا ،
بولالمىغان ئۇ قىلچىمۇ ساداقەت .

ئۇ بىلمەيدۇ بۇ ۋەتەن ئاھۇسىنى ،
شۇڭا بىلمەس ئۇ يېرىدە ھەقىقەت .
ئالا سەھەردىن كۈن پاتقۇچە ئۇخلىغان ،
شۇڭا ئۇلىنىڭ كۆلى گويا قىيامەت .

ئىزچىلار ئاخشا ئېيتىپ كەلسە يېقىن ،
ئۇ كېتەر شورۇق ② تامان ، تۆركۆل ③تامان .
لاي ئەزمىل ، مەزلۇم سوۋېت ئادەم دېگەن
بىزگە تەھدىت ، پەرگە يوق بۇ بىر نادان .

1934 ـ يىلى ئاتۇش .

---

①مەھمۇت سىجاڭ — ئېلىتۇر مەھمۇت مۇھىتىنى دېمەكچى . ئۇ 30 ـ يىللاردا قەشقەردە مىلتارىيىنى ئالاھىدە قوللىغان مەشھۇر شەخس .
②③شورۇق ، تۆركۆل — ئاتۇشتىكى كەنتلەرنىڭ نامى .

ئېشىپ كەتتى

كۆز ئېچىپ ئەتراپقا باقساق ، ھەممە جاي قاراڭغۇ يەر ،
زۇلمىتى ئىچرە خەلق ھالى ئۆلۈك بەتتەر ، بەتتەر.

تاغدا ئىسيان ، چۆلدە چۇقان شەلدە نەپرەت يوقالغان ،
ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن ھالىڭ خەتەر ، ھالىڭ خەتەر.

ئىنقىلاب ①ئۇچقۇنلىرى يۇلتۇز بولۇپ ئاقتى بوگۈن،
نۇر زىيالىسى پارلىدى ئۇيقۇڭلا يېتەر ، ئۇيقۇڭلا يېتەر .

كۆزلىرى قانلىق قىزىل ، قولىدا شەمشەر ئۆلۈك ،
بۇ زەمىننىڭ باغلىرىنى چەيلەپ بوگۈن جاللات يۈرەر .

نەگە باقسام كى كۆرەرمەن نالىلەر، يىغانلىقى مەن،
ھەر قەدەمدە ئىسسى — مۇناپىق ، خەلقىمنى پۇلغا سېتىشلەر .

كۆزۈڭگە ئاچ ئەھلى خەلق يىراق ② بىزدىن ئېشىپ كەتتى ،
بىرلىشەيلى كۈچ بولۇپ بىز ، بىزگە مەقسۇت ئالدا يەر .

1934 — يىلى ئالتۇش

---

①خوجىنىياز ھاجى قوزغىغان قۇمۇل دېھقانلار ئىنقىلابىنى دېمەكچى .
②يىراق — ياۋروپا ۋە تۈركىيىنى دېمەكچى .

قۇتۇلۇش يولىدا *

سەن ئۈچۈن ئەي يۇرتىمىز ، پىدا بولسۇن بۇ جانىمىز ،
قۇتۇلۇش يولىدا سۆيەك ئاقتى بىزنىڭ قانىمىز .

قان كېچىپ ھەم جان بېرىپ ، ئاخىر قۇتۇلدۇردۇق سېنى ،
قۇتۇلۇشقا قەلبىمىزدە بار ئىدى ئىمانىمىز .

يۇرتىمىز بىز يۈز - كۆزلۈكلى قان بىلەن پاكىزلىدۇق ،
ئۆرلىگەن يالقۇن بىلەن پاكلاندى بەلكىم نامىمىز .

يارۇ ھەمدەم بولدى بىزنىڭ ھىممىتىمىز سەن ئۈچۈن ،
شانۇ شۆھرەتلىك ئىدى ھىممەت بىلەن ئەجدادىمىز .

ئاتىلارنىڭ جەڭلىرى ئۆچمەيدۇ تارىخ بېتىدىن ،
نەسلى قالدى جەڭگىۋار — بىز ئۇلىنىڭ ئەۋلادى بىز.

مىللەتپەرەست بولدى گۇم ، ياۋدىن ھەم ئەل ئامان ،
ياشىسۇن ، مىللەت ياشىسۇن گۈزەل ئىستىقبالىمىز !

---

* «سەلمان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 - يىل نەشرى، 140 - بەتتە شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى*

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى بىز ،
يۇرتقا قۇربان باشلىرىمىز .
ساغلام كۆڭۈل ، ساپ ۋىجدان ،
بىزنىڭ يولداشلىرىمىز .

چېكىندى بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن ،
جاھالەت بىرلەن زۇلمەت .
ئېچىلدى ئەمدى كۆزلىرىمىز ،
خۇراپاتتىن بولدۇق ئازاد .

بىز ــ ۋەتەن ياشلىرى بىز ،
كۈرەش بىلەن تاپتۇق ھايات .
ئەل قەلبىنى ئويغىتىمىز ،
ئويغىنىشتىن كېلەر نىجات .

1934 ــ يىلى ، ئاتۇش

---

* «سەلمان يولى» : ھاجى ئەھمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىيىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ــ يىل نەشرى ، 144 ــ بەت .

مەھمۇد باش ، سەركەردىمىز شاھ مەنسۇر ،
ۋەتەن ئۈچۈن قان ئاققۇزغان دامىلار .

مىڭ ياشا ، مىڭ ـ مىڭ ياشا پىدائىيلار ،
....

1934 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ئەسلەپ بەرگەن .
① شىڭ دۇبەن ـ شېڭ شىسەي

كەلدى *

يەرنىڭ ئىسسىق يۈرىكىدىن تۇغۇلغان ،
ۋەتەن ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ بەل باغلىغان ،
ئانىلارنىڭ نالە ـ زارىنى ئاڭلىغان ،
بالىلارنىڭ غەمگۇزارى پىدائىسى كەلدى .

ئاسمىنىمىدىن كۆچۈپ كەتكەن يۇلتۇزلار ،
ئوچىقىمىدا ئۆچۈپ كەتكەن قوقلىلار ،
سايىدا ياتقان تاش ئەمەستۇر ، ئۇ باشلار ،
ھۆرلۈك ئېلىپ بۇ تۇپراققا پىدائىسى كەلدى .

بۇ زاماننىڭ زومىگىرى شېھىڭ [1] دۆبەن ،
ئۇ يىرتقۇچ ئىت ـ توڭگۇزدىن تۆرەلگەن ،
ئۇ بىزلەرنىڭ قېنىمىزدىن سەمرىگەن ،
قىلماق ئۈچۈن ئۇنى لەت ، پىدائىسى كەلدى .

بىز ئىنچىلار سىلەرگە ھەمدەم بولىمىز ،
مىڭ ياشا ، مىڭ ـ مىڭ ياشا پىدائىيلار .

ئالتۇن ئۆلكە*

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، ئالتۇن تاغۇ تاشلارى ،
ئالتۇن رەڭدە چاقنايدۇ بۇغداي ، قوناق ئاشلارى .

ئۆلكىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، بىز پىداكار ياشلارى ،
قەدىرلەيمىز ئېرپاننى ، بىز ئىلىم يولداشلارى .

بۇ ئۆلكىنىڭ پەرزەنتى ھەر بىرىمىز ئارسلان ،
جەڭگە تەييار ئەرك ئۈچۈن بۇندا سانسىز قەھرىمان .

يۇرتىمىز ئالتۇن ئۆلكە ، بىز ئۆلكىنىڭ قۇربانى بىز ،
بەخشەندە بولدى ئاڭا ، قەلبىمىز ـ ۋىجدانىمىز .

---

* «مۇسلىمان يولىدا» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 146 ـ بەت .
* بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن !

ئويغىنىڭ ئەھلى ۋەتەن ، بىزمۇ شادان بولىنىڭ ①،
ئىلمۇ ئىرپان يولى ئۈچۈن ئەمدى قۇربان بولىنىڭ .

نەچچە يىللار ئۇخلىدۇق ، كۈندۈز ئىدى قاراڭغۇلۇق ،
ئېچىلىپ ئىرپان يولى قاراڭغۇلۇق بولدى يورۇق .

ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ئەمدى ئويقۇدىن كۆزۈڭنى ئاچ ،
ئوتتۇشۇپ قوللارغا قول شادۇ خەندان بولىنىڭ .

ئىلمۇ ئىرپان نۇرى ئال ، مىللىتىڭ باشىغا ساچ ،
ئۆزگىدەك ، ئۆز يۇرتىمىزغا بىزمۇ سولتان بولىنىڭ .

1934 - يىلى ، ئاتۇش

---

① بولىنىڭ — بولايلى دېگەن مەنىدە .

قوپ ، ئەي ئاداش !

قوپ ، ئەي ئاداش ئىنقىلابىڭغا باق ،
باق نە كۆرەرسەن ! ئويلىغىن ئوزاق .
دەرسۇ ئىبرەتلەر كىبلەر جاھاندىن ،
ياۋروپالىقلاردىن ئال ئىمدى ساۋاق .

بىر ، ئىككى ، ئۈچ ...
بىرلىكتە زور كۈچ .

ئۇلار ئىلمۇ ھېكمەتتە يۈرەر ،
سىنەسىدە كۆپ ھىممەتتە يۈرەر .
يەردە ، ھاۋادا ، سۇدا ئۈزۈرلەر ،
جۈملە جاھاننى يۇتماق ئىستەرلەر .

بىر ، ئىككى ، ئۈچ ...
بىرلىكتە زور كۈچ .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

جاھالەت *

كۆكرەك كېرىپ جەڭ قىلدۇق قاراڭغۇلۇق جاھالىتكە ،
باشلاش ئۈچۈن بۇ ۋەتەننى ئاسايىشلىق ـ ئادالىتكە ،
شۇ تۈپەيلى قالدۇق مانا تۈرلۈك ـ تۈمەن ھاقارىتكە ،
ئېرىشمەيلا ھالاك بولدۇق ئارزۇيىمىز سائادىتكە ،
قولدىن كەتتى بۇ تۇپراق ، تولدى ئېغىر ئاپىتكە .

جاھالىتنىڭ قارا تەمى ، زۇلمىتىنى تېتىدۇق ،
كۆكرەكلەركە ئوق تەگسە ، يولى تېخى بىلمىدۇق ،
يىلان چاقسا يۈرەكنى «دۈشمىنىم بۇ» دېمىدۇق ،
ئۆيگە كىرگەن ئاپىتنى يەنجىپ ، ھېتچىت قىلمىدۇق ،
ئېرىشەلمەي بەختكە ، قالدۇق بۈگۈن لەنىتكە .

ئۆيدىن چىقىپ قارىساق : ئاسمىنىمىز بىپايان...
بايلىقىمىز بىھېساب مىسلى دېڭىز ، بىر ئوكيان ،
ئۆزگە بىلەن كارى يوق ئۆز غېمىدە ھەر ئىنسان ،
ئانا تۇپراق ـ ئانا يەر ، ئانا ئاسمان پەرىشان ،
ئاسمان ، زېمىن ئايلاندى قورقۇنچلۇق لەھىتكە .

بىر قونالغۇ ئالەم بۇ پەقەت بىرلا كېلىمىز ،
كۆزلى يۇمۇپ تۇرمايلى ئويغاق تۇرسۇن كۆزىمىز ،
ۋەتەن ئۈچۈن ، ئەل ئۈچۈن كېرەك بولسۇن تېنىمىز ،
شۇندا مىللەت ھۆر بولۇر ، رونىق تاپار ئېلىمىز...
يۈز كېلەيلى ئەي دوستۇم ، بۇ ئېزىلگەن مىللەتكە !

1934 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىرنى غۇلجا شەھەر شەرق مەھەللىسىدىكى مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللام 1995 ـ يىلى ماڭا يادقا ئېيتىپ بەرگەن . لېكىن ئاخىرقى ئىككى مىسراسىنى ئەسلىيەلمىگەن . ئابدۇقادىر داموللام ئەسلى ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر ئەزىزىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، ئۇ 1934 ـ يىلى دادىسى قەستكە ئۇچرىغان يىلى تۇغۇلغان .

ئويغان ، خەلق *

ئويغان ، خەلق ! يۇرتۇڭنى سەن قۇتقۇلدۇر ،
مەكتەپ بىلەن چىراغ ياقىپ ، نۇر تولدۇر .

پۈتسۇن ئەمدى زۇلمەت ، دەۋرى ئىستىبدات ،
شۇم تەقدىردىن ، قارا كۈندىن بول ئازاد .

ساۋادىڭنى ئۇچۇن تىرىش ، ھىممەت قىل ،
پەرزەنتلەرنى ئاقارتىشقا خىزمەت قىل .

دىس تۇر ، ئەمدى ئاتلان خىزمەت يولىغا ،
ھوما قۇشى قونسۇن ئەۋلاد بېشىغا .

1934 ـ يىلى ، ئاتۇش

---

* دىلمان يولىدا : ھاجى ئەخمەت ، ئۇرسۇن نىياز ، ئۇرسۇن زىرىدىن ،
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 143 ـ بەت .

بىز — مۇئەللىم*

بىز — مۇئەللىم / يۇرتلاردا مەكتەپ ئاچىمىز ،
خەلقىمىزگە يوپيورۇق نۇرلار ساچىمىز .

تالاي يىللار زۇلمەتتە تىنەپ خار بولدۇق ،
ئىلىم - ئىرپان يولىغا شۇنچە زار بولدۇق .
خۇراپاتتا قالدۇرۇپ ئەزدى زالىملار ،
كۆزلىرىمىز قارىغۇ كۆپ ناچار بولدۇق .

بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز سائادەت يولى ،
بىز ۋەتەننىڭ يېڭىدىن ئېچىلغان گۈلى .
ئوقۇتىمىز ئەۋلادنى يېڭى پەن بىلەن ،
پۇختا بولسۇن مەكتەپنىڭ بېسىلغان ھۇلى .

يورۇق تاڭغا تەلپۈندى ۋىلايىتىمىز ،
ئىلىم بىلەن تىكلىنەي ئىناۋىتىمىز .
مەلبە بولدى ئىرپانغا يۇرتىمىز ئالتۇش ،
ئىرپان بىلەن ئېچىلغاي سائادىتىمىز .

1934 - يىلى، ئالتۇش

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن ئىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 - يىل 1 - نەشرى ، 147 - بەت .

ۋەتەن ئۈچۈن *

ۋەتەن ئۈچۈن تەرەققىيات ئىستەرمىز ،
ئارزۇيىمىز راۋاجلانسا ماتارىپ .
جاننى پىدا قىلدۇق ئەزىز ئۆلكىگە ،
بىزنىڭ يۈرەك زامانلارغا مۇخالىپ .

بولسا دېمىز بىزدە ھوقۇق ، ئادالەت ،
بولسا بەربات خۇراپاتلىق ، جاھالەت .
شۇنىڭ ئۈچۈن ياشىسۇن بۇ ئىنقىلاب ،
زاۋال تاپسۇن ، ناھەقچىلىق ، ئىختىلاپ .

پورەكلىسۇن گۈزەل باھار گۈللىرى ،
شوخ سايرىسۇن يۇرتىمىز بۇلبۇللىرى .
ئىقبال ئۈچۈن بولايلى بىز ئىتتىپاق ،
جىلۋىلەنسۇن مەرىپەتنىڭ نۇرلىرى .

1935 ـ يىلى، ئاتۇش

---

* مۇسلىمان يولىدە : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن ئىياز ، تۇرسۇن زىرىدىن
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 140 ـ بەت.

مۇئەللىم *

زۇلمەت قاراڭغۇغا ئوت ياققۇچى مۇئەللىم ،
قارىغىش تەگكۈر دۈشمەنگە ئوق ئاتقۇچى مۇئەللىم .

زۇلۇم بولغان ئىس كەبى تاراپ ئانا تۇپراقتا ،
قالدى خەلقىم زۇلمەتتە ئازاب بىلەن پىراقتا .

ھەر جايدا مەن قارىسام ئاچچىق ئەلەم نالە ـ زار ،
تېپىلمىغان زېمىندە بۇ خەلقىمگە غەمگۇزار .

ئىس ـ تۈتەكلىك ئىچىدە قالدى خەلقىم بىگۇمان ،
ھېچبىر خوشلۇق بەرمىدى ئۆز يېرىمىز بۇ زامان .

ساۋاتسىزلىق ، يۇرتۋازلىق بۇزدى بىزنى ـ سەپداشنى،
بىلەلمىدۇق ئادەمدەك بۇ تۇپراقتا ياشاشنى .

ھەر قەدەمدە ھەر جايدا كېرەك بىزگە مۇئەللىم ،
قۇتۇلايلى زۇلمەتتىن ئېلىپ ئۇلاردىن زور بىلىم .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر .

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن ئوقۇپ بەرگەن .

ئەي ئانا يەر

ئەي ئانا يەر ، كۆزلىرىڭدە ئۈمىد پارلار ھەر زامان ،
ئۈستۈڭدىدۇر گاھى تۇتۇق ، گاھى روشەن كۆك ئاسمان .

ئۆتتى تارىخ ، ئۆتتى يىللار ، ئىستىبداتلار ئۆتتى كۆپ ،
جەڭ ـ چېلىشلار يالقۇنىدا چىقتى سانسىز قەھرىمان .

ئەي ئانا يەر ، پاك مۇقەددەس سەندە بىزنىڭ جانىمىز ،
سۆيگۈ ـ مېھرىڭ ۋە سۈتۈڭدىن پۈتتى بىزنىڭ قانىمىز .

جان تىكىپ جۇشتۇق كۈرەشكە ئىلىم ـ ئىرپان يولىدا ،
ئاھ ، لېكىن جاھىل گۇرۇھ بىزنى يوقاتماق كويىدا .

بەلكى بىلقلاپ توختىماستىن باسىمىز مەزمۇت قەدەم ،
ئەمما بىزگە باش پاناھدىن ھەكمۇ لازىمدۇر ياردەم .

ئەل يوقالماي ، كەلدى سەندە جەڭدە كۆكلەپ بەرق ئۇرۇپ ،
قايناتقان قان ، چاقنىغان تىغ بولدى دائىم يارىمىز .

ئەمدى ئەلنىڭ بەختى كەلدى دەپ خۇشال بولغان ئىدۇق ،
ئۆرلىدى تەنتۇر قۇيۇن ، توسالدى يول ، داۋالىمىز .

كۆپ زامان تارتتۇق نادانلىق دەردىنى ۋەيران بولۇپ ،
ئەمدى ئاچساق يېڭى مەكتەپ توسالدى ئىلىم ـ ئېرىپالىمىز .

1935 ـ يىلى ، ئاتۇش

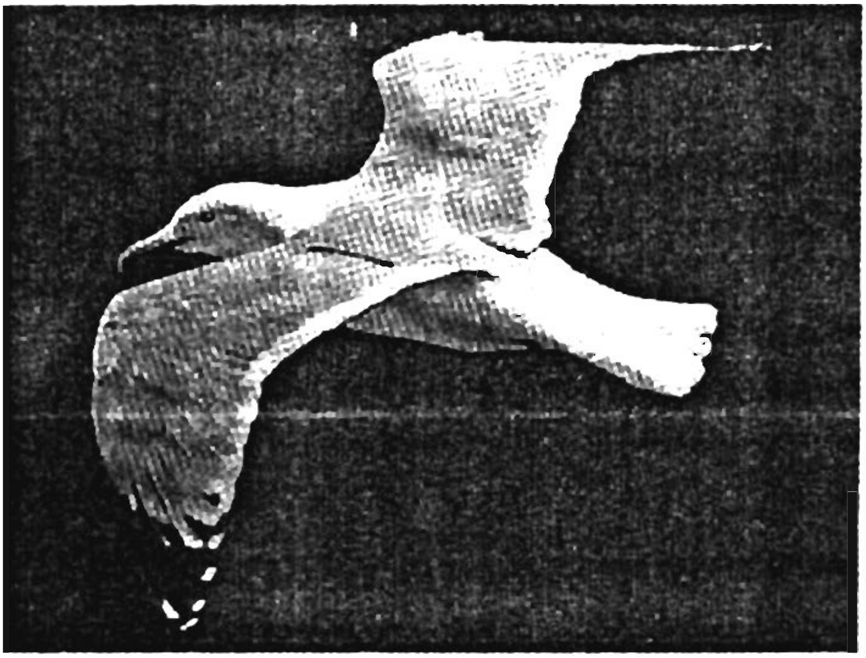

ئىزچىلار *

بىز ئىزچىلار بىز ، قوللىرىمىز كالا ،
كۆزىمىز نۇرلۇق ، قەلبىمىز ساغلام .
خەلق يولىدا ئالغا باسىمىز ،
دۈشمەنگە قارشى ساقلاپ ئىنتىقام .
ئۆگەن تىرىشىپ ، ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

ئۇزۇن ۋاقىت بىز زالىم قولىدا ،
ئىشلىيەلمىدۇق خەلق يولىدا .
قۇللۇق ئورنىدىن ئەمدى دەس تۇردۇق ،
ئالغا ئۆرلەيمىز ئىرپان نۇرىدا .
ئۆگەن ، تىرىشىپ ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قاينار ۋىجدانلار .

ئۆسكەن يۇرتىمىز تاغلىق ، شېغىل تاش ،
ۋەتەن غېمىدە بىداردۇر بۇ باش .
ماڭغان يولىمىز نىجاتلىق يولى ،
قايتما بۇ يولدىن ئىزچى قېرىنداش !

ئۆگەن ـ تىرىش ، ياش ئىزچى باللار ،
ۋەتەن غېمىدە قايىنار ۋىجدانلار .

1935 ـ يىل

---

* «سلمان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز، تۇرسۇن زىبرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 146 ـ بەت .

كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ *

(1935 – يىلى تەۋپىق ئاتۇشتا يولغا قويغان يېڭى مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ تەسىرىنى باشقا جايلارغا كېڭەيتىش مەقسىتىدە 40 نەپەر ئوقۇغۇچىنى تەشكىللەپ ، ئۇلارنى پەيزاۋات ، توققۇزاق ، ئوپال ، تاشمىلىق ، يېڭىسار ، قەشقەر قا- تارلىق جايلارغا پىيادە ساياھەتكە ئېلىپ بېرىپ ، ئاقارتىش پائالى- يىتىنى قانات يايدۇردى . ئۇلار ساياھەتتىن قايتقىنىدا ئاتۇش كوچىلىرىدىن مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ ئۆتكەنتى .)

سەپەر قىلدۇق ، تاغلار ئاشتۇق ،
يېڭىلىقتىن نۇرلار چاچتۇق ،
خەلقىمىزگە قۇچاق ئاچتۇق ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

بىھۇدە يولنى ماڭمىدۇق ،
بىز يولدا ھەرگىز ھارمىدۇق ،
ئىشىمىز بىكار ھەم قالمىدۇق ،
كەلدۇق سالامەت ئايلىنىپ .

پىيادە چۆللەردىن ئۆتتۈپ ،
ھەر پەردە ئەللى ئويغىتىپ ،
كونىلىقنى قورقىتىپ ،
كەلدۇق سالامەت ئېلىنىپ .

1935 – يىل

★ «سۇلتان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن ئىمياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 – يىل 1 – نەشرى ، 142 – بەت .

ئانا *

سېنىڭكى زۇلمەت ئىچىدە قۇياش ،
نۇرلىرىڭدىن ئالەم مەشئەت .
هەر قەدىمىڭ بۇيۇك بىر ياشلىش ،
چەكسەڭمۇ گەر جاپا ـ مۇشەققەت .

كۆرمىش ئىچىدە چوڭ قىلدىڭ مېنى ،
بىلىم بېرىپ ئوڭ قىلدىڭ مېنى .
ئۈمىد ـ ئارزۇ چېچەكلىرىگە ،
ئىرادىڭگە ، مۇڭ قىلدىڭ مېنى.

قارغىش تەككۈر بۇ مەينەت زامان
بىزگە خورلۇق بەرمىدى پەقەت .
بىلىم بىلەن ئاچىمىز يولنى
قەلبلەردىن تۆكۈپ مۇھەببەت !

ئوقۇدى ، ئوقۇدى ، ئوقۇدى ياشلار ،
مۇھەببەت بەرگە ئايلاندى تاشلار .

سەن زۇلمەتنىڭ ئىچىدە قۇياش ،
سېنى بەختكە قىلىمەن ھاياش .

1935 ـ يىلى ، قەشقەر

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئالاۋۇدىن شاۋۇدۇن ئەپەندى دەپ بەرگەن .

نېمە كېرەك ؟ *

نېمە كېرەك ؟ ئەي سەبىي باللار .
بىزگە بۆگۈن ، قېنى ئويلاڭلار .

ئىزچىلارنىڭ قولىدا قەلەم
قەلبىدە بار لەپرىتى ـ ئەلەم .

ئەگىشىڭلار ئۇلار كەينىدىن ،
ئۇلار جەڭگىۋار ، پاكتۇر غەيرىتىدىن .

بىز يۇرتلارنى ئارىلاپ كېلىمىز ،
خەلقىمىزگە بىلىم بېرىمىز.

بىزنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزار مەكتەپ ،
بىلىم ئېلىش ـــ ئەڭ چوڭ ئەدەپ .

نېمە كېرەك ؟ ئەي سەبىي باللار ،
ئىزچىلارنىڭ كەينىدىن مەڭگۇ مېڭىڭلار !

1935 ـ يىلى ، ئالتۇش

---

* بۇ شېئىرنى مەرھۇم ئالاۋۇدىن شائۇدۇن ئىپەندى دەپ بەرگەن .

پارچە

سۆيسە سۆيىمەن ،
يەر بىلەن يەكسان بولسا .
سۆيمىسە سۆيمەيمەن ،
مىسىرغا سۇلتان بولسا .

1935 ـ يىلى ماي ، ئاتۇش

ئىلتىجا *

نە بولۇردى رەھمە قىلسالا بۇ خەلققە پەرۋەردىگار ،
ھۆر بولسا ئىدى مىللەت چىقار ئىدى مىڭبىر خۇمار .

نە كۈنگە قالدۇق ساڭا بۇنچە زار - خار بولغىلى ،
باش كۆتۈرەلمەي ئۆلتى كۆپلەر تۇردۇق ئەمدى كۆز يۇمغىلى .

باستى زۇلمەت ، باستى قىسمەت يۇرتتا ئېھسان قالمىدى ،
باستى كۈلپەت ، باستى غەپلەت ، دىلدا ئىمان يالىمىدى .

قىش كېتىپ كەلدى باھار ، باھاردا قۇشلار مۇڭلىغان ،
نەگە باقسام سوغ چىراي ، كۆڭۈل قەلبلەر تۈگۈلگەن .

ئېيە ، مېنىڭ پەرۋەردىگارىم — پۈتكۈل ئالەمگە خۇدا ،
ھەر قىلىچ ھەر ماڭا ، دۈشمەن جالادىن قىلاي جۇدا .

1935 - يىلى ئۆكتەبىر

---

* بۇ شېئىرنى زەينۇل ئابىدىن داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان .

پارچە

نە بىلۇر ئىرپاننى ؟
كىشىكىم كۆرمىمىش مەكتەپ ،
ئالتۇندا كۆلا كىيسە ئېشەك ،
يەنە مەركەپ ، يەنە مەركەپ .

1935 ـ يىلى ، ئاۋغۇست

بىزنىڭ كۈنىمىز *

ئۇلاغ يېنىمغا باقسام قوياش بار ،
سول يېنىمغا باقسام ، تولۇن ئاي .
بىز زۇلمەتتە شۇنچە بىغەم ياتىمىز ،
قىرىندىشىم ، ئەي تۇغقىنىم ھالىڭغا ۋاي !

سېنىڭ كۆزۈڭ بۇ قىسمەتنى كۆرمىدىمۇ ؟
سېنىڭ روھىڭ بۇ ئاچچىقنى سەزمىدىمۇ ؟
شۇم سىياسەت تەننى قىيناپ ئەزمىدىمۇ ؟
ئۇخلىمىدۇق ئاچچىق يۇتۇپ بىر تالاي .

ئالدا تۇپراق ، بۇ بايلىقلار ھەققىمىز ،
قولدىن كەتكەن ئەزىز ۋەتەن خەلقى بىز .
ئۆتۈپ كەتتى بىھۇدە بۇ كۈنىمىز ،
بولۇپ قالدۇق بىر بىچارە ، بىر گاداي .

تەس بوپ كەتتى بىزگە ئەمدى ياشىماق ،
بولسۇن قولدا ئۈمىد دېگەن بىر چىراغ .

---

* بۇ شېئىر ئېكساق باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مەرھۇم ئىمىنجان تۇرسۇن خاتىرىسىدىن ئېلىندى . مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بۇ شېئىرى 1936 ـ يىلى يازغانلىقى مەلۇم .

مۇبارەك ۋەتەن ★

ئەي مۇبارەك ئاتىلار يۇرتى — ۋەتەن ياشارسەن ،
پەرزەنتلەر باشىڭغا تېخى نۇرلار سېچارسەن .

تاغلىرىڭ ئالتۇن ، كۈمۈش ، زىلال سۇلار بوبلايدۇ ،
دۈشمەنلىرىڭ بەك ئاچ كۆز ، تالىماقنى ئويلايدۇ .

ئوتلاقلىرىڭ يايپېشىل سانسىز ماللار يايلايدۇ ،
قىممىز ئۈچۈن تاغ ئەھلى يىلقىلارنى باغلايدۇ .

ۋەتەن خەلقى ئويغانغان ، ئاچ كۆزلۈگنى ، ئولتۇرما ،
بۇ جاھانجان يۇرتۇڭنى غەپلەت بىلەن تولدۇرما .

ئەل يۇرتىڭغا تەر تۆكمەك پەرزەنت ئىشى ، بۇرچۇڭدۇر ،
يولغا چىققان كارۋانسەن ، ئىلىم ئېھريان رولچىڭدۇر .

★ ۋەسلىمان يولىدا : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىيرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، [illegible] — يىل 1 — نەشرى ، [illegible] — بەت . بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

تەنقىد *

سىلەردە بار ئەجەپ بىر خىل ئەيىبلەر :
نەشە ، هاراق ، ئەپيۇندەك كەيپلەر .

ئويناپسىلەر قىغىز ، قىمار دېگەننى ،
ئىت يېمەيدۇ سىلەر نان دەپ يېگەننى .

تەنقىد قىلدۇق ، ئەخلاقىڭىز تۈزۈلەر ،
تۈزۈلمىسە سىزدىن ئۈمىد ئۈزۈلەر .

نەشە تارتىپ رەڭگىڭىزدە ھېچ قان يوق ،
شۇڭا سىزدە ئادەمگە خاس ۋىجدان يوق .

توغرا مېڭىڭلار ، ئۆلگە ئېلىڭلار بىزلەردىن ،
ئەھلى ۋەتەن بىزار بولدى سىزلەردىن .

1936 ـ يىل

---

* ۋەسلىمان بولىيە : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىپدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 10 ـ بەت .

قۇتلۇق سەپەر *

يالتغان ئىدۇق ئاۋۇلدا بىز ،
هېچ يەرلى كۆرمەي ئېزىلىپ .
كەلدۇق بۇگۈن ئەل ئايلىنىپ ،
هەر يەردە خەلق هالىن بىلىپ .

بىز يولدا هەرگىز هارمىدۇق ،
بىهۇدە يوللى بىز ماگمىدۇق ،
ئىشسىز بىكار هەم يالمىدۇق ،
ئىسيان سىلىپ ، جار سىلىپ .

هەر جايدا ئادەم كۆپ ئىكەن ،
هالى زىمپو خار ئىكەن ،
دۇشمەننى ئۇلار بىلمىگەنىكەن ،
تۇردى ئورلىدىن ئويغىنىپ .

---

* بۇ شېئىرلى زمىئول ئالىمدىن داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان . لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

قالمىدى*

نومۇس قالمىدى ساۋۇر ھاجىدا ،
ئىمان قالمىدى سوفى ھاجىدا .
ياغنى كەم كەملەپ ، خەلقنى ئالداپ ،
ئىنساپ قالمىدى ھەسەن ياغچىدا .

چىقتى دونەي پۇللارنى كۆزلەپ ،
يۈردى غالچىلار تىللانى ئىزدەپ .
قالمىدى ئىنساپ ھېچبىر جاھاندا ،
كاززاپلار تالشىلىرى كەتتى چېچەكلەپ .

---

* بۇ شېئىرنى مەۋلىۋى داموللام ئوغلى ۋارىس ئەپەندى ساقلىغان . لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئەر بولساڭ *

كەلگىنە دوستلار ، قېرىنداشلىرىم ،
تۇتقىن قولۇمنى ۋەتەنداشلىرىم .
بىھۇدە بولماس تۆككۈلگەن قانلار ،
ۋەتەن ئۈچۈندۇر ئاققان ياشلىرىم .

قىنىدا تۇرسا داتلىنىشار قىلىچ ،
كۆكرەك قەپەسىم يۈرىكىمگە پىچ .
ئەر بولساڭ ئەردەك ياشىغىن ھەرئان ،
تىك تۇر ئۆلۈمگە ئىككىلەنمە ھېچ .

تەقدىرنى ئىنسان يارىتار ئۆزى ،
ياخشى ـ يامانىنى ئاڭقارسا كۆزى .
بەختىڭ ئاللاھتا بولسا سەجدە قىل ،
دۈشمەندە بولسا تارتىپ ئال ئۇنى .

1936 ـ يىل نويابىر

---

* بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ قىزى ئەدىبە خانىم ئېيتىپ بەرگەن ، لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئۆز يەر دىگەن *

ئەي پاسىبان ئاتىلار،
غەيرەت چېكىپ ياتماڭلار.
ۋەتەن ئۈچۈن ياشاڭلار،
ۋەتەن ئۇلۇغ ئاناڭلار.
ئۆز يېرىڭدە ياشارسەن،
ئۇندا دۇنيا تاپارسەن.
ئۆز يېرىڭگە ھىممەت قىل،
ئۆز يېرىڭگە مېھنەت قىل.
ئۆز يېرىڭدە بەختىڭ بار،
ئۆز يېرىڭدە تەختىڭ بار.
ئۆز يەر دىگەن جەننىتىڭ،
ئۇندا بولۇر قىممىتىڭ.
ئۆز يەر دىگەن ئۆز ئانا،
ئۆز يەر دىگەن باشپاناھ.

1935 ـ يىلى ، ئالتۇش

---

* بۇ شېئىرنى ئاتۇشتىكى داڭلىق ئۆلىما مۇھەممەت داموللاھاجىم ئېيتىپ بەرگەن.

مەکتەپ

مەنبەئی ئیلمۇ هایا (1) مەکتەپ ئیرۇر ،
مەخزەنی سەدقو سەفا (2) مەکتەپ ئیرۇر .

موزلەنغان دەللارنی هەم چۇن نەڤ باهار
سەبزە خوردام ئەیلەگەن مەکتەپ ئیرۇر .

تۇم تاراقی دۇنیاۋی شەیئۇن هەقەر (3)
قالمەدی راهی هودا (4) مەکتەپ ئیرۇر .

کۇللە مەن یەر جوکاما لەمغەل کاما ،
مەسلەکو داری شەپا مەکتەپ ئیرۇر (5) .

گەر باهار نۇر ئەنزەلەللاھ مەکتەپلەرە ،
راهەتی ئەککی جاهان مەکتەپ ئیرۇر .

هەر کەشی ئەللەم ئەنزەبان مەکتەپپەری ،
قالمەدی راهی هودا مەکتەپ ئیرۇر .

ئىلمى ـ ئېرپان ئىزدىسەڭ زىندان يىراق ،
ئىلمى گۆھەر زوبدىسى مەكتەپ ئىرۇر .

ئەي ۋەتەن ئەۋلادى ، تۇر سەن ، ياتمىغىل ،
ھەم ئەقىلنىڭ گۆھىرى مەكتەپ ئىرۇر .

★ «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېر– دىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل ، 1 ـ نەشرى ، 147 ـ بەت . بۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

① مەبدەئى ھىلمۇ ھايا — مۇلايىملىق ۋە ھايانىڭ باشلىنىشى .

② مەخزەنى سىدقۇ سافا — راستلىق ۋە پاكلىق خەزىنىسى .

③ دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن خەۋەر بەرگۈچى .

④ قەلبىدى راھى ھودا — توغرا بولغان باشلاشنىڭ قەلبىلىرى .

⑤ مەسئىلىكلەر شىپا تاپىدىغان دوختۇرخانا — مەكتەپ دېمەكچى .

دۈشمەنني سەن*

نەپرىتىڭ تېشىپ تۇرسۇن يۈرىكىڭدە ،
ئۇچراتقاندا ھەر قەدەمدە رەقىبىڭ سەن .
ئۇلارغىدۇر رەھىم قىلىش بىر چوڭ گۇناھ ،
يىلان ، رەقىب باسمىچىلار ھەممىسى دۈشمەن .

دۈشمىنىڭ بار ، رەقىبلىرىڭ ئۆز ئۆيۈڭدە ،
قىلىچىڭنى بىلەپ تۇرغىن بىلىكىڭدە .
يۈرىكىڭ دائىم ۋەتىنىڭنى دەپ ئەل غېمىدە ،
غۇرۇر ، ۋىجدان قايناپ تۇرسۇن يۈرىكىڭدە .

ئويغان ، ئاتلان ، ئەي ئىزچى پالۋانلار ،
ۋەتەن ، مىللەت ئۈچۈن قاينار ۋىجدانلار.

---

* بۇ شېئىرنى ملتارىيچى ئىمىنجان تۇرسۇن ساقلىغان ، لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

ئىسمىڭ نېمە ؟ *

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ئوينىشىڭ كاتتا ـ كاتتا .
يوق قولۇڭدا ھېچبىيىكىڭ ①
يوق دىلىڭدا بىر تىلەكىڭ .

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ئەقلىڭ سېنىڭ كالتا ـ كالتا .
ئوقۇمساڭ مەكتەپتە سەن ،
ئىشىڭ سېنىڭ چولتا ـ چولتا .

ئىسمىڭ نېمە ، ئەي كىچىك بالا ؟
ياراشمايدۇ ساڭا تالا .
مەكتەپكە بار ، يۈگۈر ، تېز يۈگۈر
بىلىم ئالساڭ ساڭا يول تولا .

1936 ـ يىلى ، ئۇستۇنئاتۇش ، ئېكساق

---

* شائىر مەمتىلى ئەپەندى 1936 ـ يىلى ماي ئايلىرىدا ئۇستازى ۋە

يېقىن مەسلەكدىشى تۇرسۇن ئەپەندىنى يوقلاپ ئۇستۇنلۇتۇشقا چىققان
چېغىدا « ھۇسەينىيە مەكتىپى » يېنىدا لاي ئويناۋاتقان بىر كىچىك بالـ
ىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ، يوقىرىقى شېئىرنى چالچاق تەرىقىسىدە ئوقۇغان .
بۇنى ئىمىنجان تۇرسۇن ئەسلەپ بەرگەن .

① ھەپتىيەك ـــ قۇرئان سۇرىلىرى بار كىچىك كىتابچە .

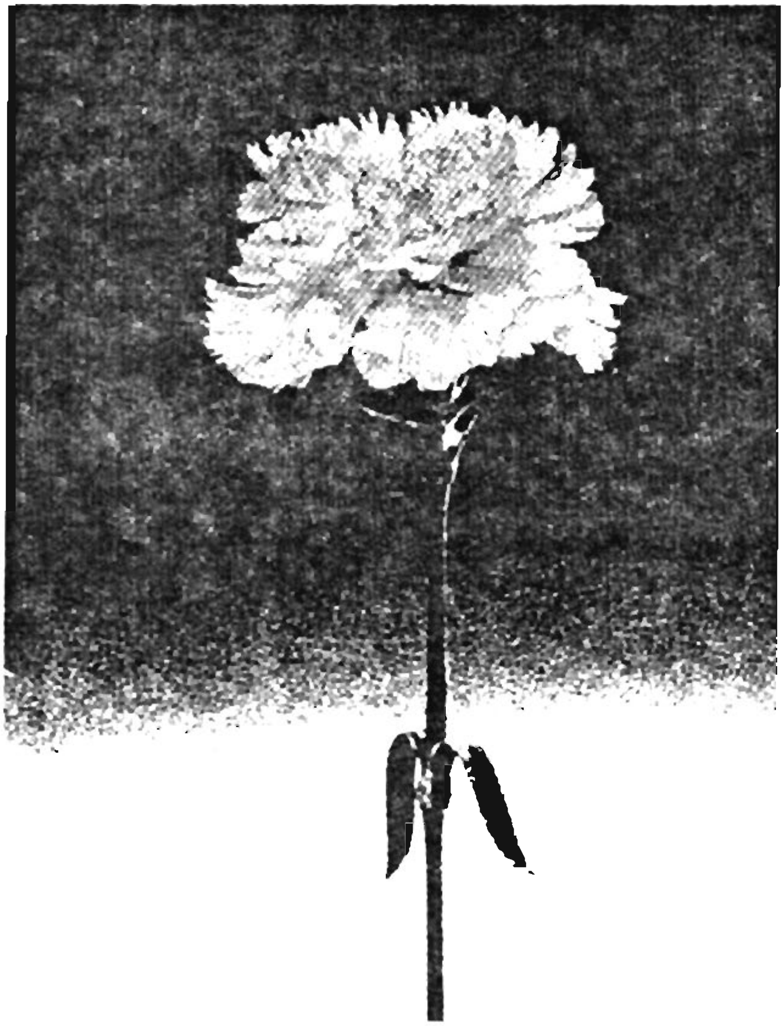

قۇتۇلدۇق *

ئۆلكىمىزدە نەلەر كەچتى ئويلايلى ،
كەچمىش تارىخ دەرياسىنى بويلايلى .

مەھكۇم بولۇپ يىللار، ئايلار ئۆتتىلەر ،
مۇستەبىتلەر بىزنى ۋەيران ئەتتىلەر.

يۇرتنى چىيلەپ خالىغانچە كەزدىلەر ،
ئەلنى خارلاپ زۇلۇم سېلىپ ئەزدىلەر .

قولىمىزغا مىلتىق ئېلىپ ئېتىلدۇق ،
بىزلەر ئەمدى ئۇ زۇلمەتتىن قۇتۇلدۇق .

ھەرىيەتنىڭ قۇياشىغا ئۇمتۇلدۇق ،
قۇتۇلدۇق بىز ، قۇتۇلدۇق بىز ، قۇتۇلدۇق .

ئەل ئويغاندى بىز غەپلەتتە ياتمايمىز ،
يۇرتىمىزنى ئەمدى ئۇلداق ساتمايمىز .

قۇربانلارنىڭ قانلىرىنى ئاقلايمىز ،
يېڭىشلەردىن ـ يېڭىشلەرگە ئاتلايمىز .

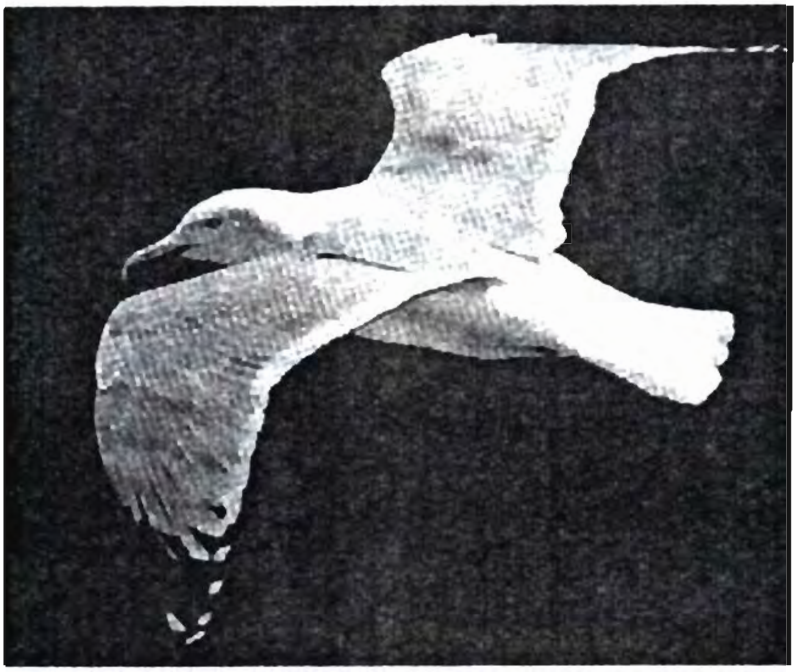

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زىيەدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 143 ـ بەت .

باللار ناخشىسى*

بىر ـ ئىككى ، ئۈچ...
بىرلىك ئۇلۇغ كۈچ .
يەنجىپ ئۆتىمىز ،
توسقۇن كەلسە دۈچ .

ئۆزىمىز كىچىك ،
تىلىمىز چۈچۈك .
دوپپىمىز ئالا ،
ئىشىمىز چالا .

ئالىمىز بىلىم ،
مەكتەپكە كىرىپ .
ئوتتۇرا يولدا
قالمايمىز ھېرىپ .

خەلق مېھرىبان ،
پىدا ئەزىز جان .
تۇغۇلغان دىيار ،
ئەزىز قەدىردان .

كۈندە تۇغۇلۇپ ،
ئايدا چوڭ بولۇپ .

يىلتىز يايىمىز ،
بىرىمىز ئون بولۇپ .

ئۆگەنسەك بىلىم
مۈشكۈللەر ئاسان .
بۇغرا ئەۋلادى ،
يېڭىلمەس ھامان .

* * *

بىر ـ ئىككى ، ئۈچ...
بىرلىك ئۇلۇغ كۈچ .
يەنجىپ ئۆتىمىز ،
توسقۇن كەلسە دۇچ .

1936 ـ يىلى

---

* بۇ شېئىر ئۇستۇنئالتۇش ئېكساق ھۆسەيىنىيە مەكتىپى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن 1985 ـ يىلى نەشر قىلىنغان « مەشئەل » ژۇرنىلىنىڭ 109 ـ بېتىدىن ئېلىندى . بۇ شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ئىنچىسى ئەشرەپ نىياز ئەسلەپ بەرگەن .

بۇگۈن *

قاراڭغۇلۇقلار ، قارا زۇلمەتلەر ،
قارا پەردىلەر يىرتىلدى بۇگۈن .
ئۇلۇغ ۋەتىنى ۋەيران ئەيلىگەن
يالڭ ، جىنك ① زالىملار يوقالدى بۇگۈن .

ئەسىرلەر بويى تەڭسىزلىك بىلەن
ئۆيكە بەند بولدى ئۆمرىمىز .
مەرىپەت گۈلى ئېچىلىپ بۇگۈن ،
چۆمدى شادلىققا غەمكىن كۆڭلىمىز .

1936 ـ يىلى ، نورۇز ئېيى

---

* «بۇگۈن» ـ مەرھۇملىك مەزكۇر شېئىرنى مەمتىلى ئەپەندى ئىيلى يىللاردىكى مەكتەپلەردە تەسىس قىلغان « چوڭلار سىنىپى » ئوقۇغۇچىلىرىغا يېزىپ بەرگەن بولۇپ ، ھازىرغا قەدەر لۇرغۇن ئىزچى يولداشلارنىڭ خاتىرىسىدە ساقلىنىپ قالغان .

① يالڭ ، جىنك ـــ ياڭزېڭشىن ۋە جىن شۇرېنلى كۆرسىتىدۇ .

ئۈمىد *

ۋايا ئىزدەپ جاپا چەكتىم جۇدالىق توستى بەختىمنى ،
كۆڭۈل بەرسەم نادانلەرگە چۈشەنمەي كەتتى قەلبىمنى .

تاپارمەن قايسى شادلىقنى ئۆزۈمنى بۇنچىلا خارلاپ ،
پېشانەمگە پۈتۈلگەن ئىش ئەمدى نە قىلاي زارلاپ .

ھاياتقا ئىشەنچىم باردۇر ، ياشاشنىڭ يوللىرى بىرلا ،
كۈرەش قىلماقنى ئىستەيمەن ، ماڭاكى باش پاناھ — ئاللاھ .

ئۆمۈرنىڭ كۆكىدە نۇرلۇق ئۈمىدنىڭ يۇلتۇزى ئۆچمەس ،
بۇ جىسمىم بولسىلا تەندە ، ئىرادەم توزۇماس — تۈگىمەس .

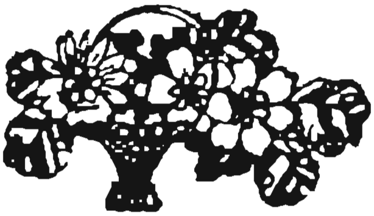

* بۇ شېئىرنى ئاتۇش مەشئەللىك دىنىي ئۆلىما زېينۇل ئابىدىن مەۋلىۋى ئۆزىنىڭ ئوغلى ۋارىس ئەپەندىگە قالدۇرۇپ كەتكەن . ئۇشبۇ شېئىرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

سۈت ئۆيىقۇدا *

يىراقلارغا سەپەر ئەتتىم مىللىتىمنىڭ شادلىقىن ئىستەپ ،
رىيازەتكە بېرىپ بەرداش مەرىپەت نۇرىنى كۆزلەپ ،
سامالارغا باشقا ئەل - يۇرتلار كېتىپتۇ ھەسسىلەپ ئۆرلەپ ،
مېنىڭ خەلقىم سۈت ئۆيىقۇدا ، بىز سۈت ئۆيىقۇدا .

نېمە كۈن بۇ بىر بىزگىلا كېلىشۋاتقان دەرد - ئەلەم ،
شېڭ① دېگەننىڭ پەرمانى بىزنى ئەزدى ھەر قەدەم ،
بۇ خۇنخورلار ئوچىقىدا كۆيۈپ كەتتى كىتاب - قەلەم ،
مېنىڭ خەلقىم سۈت ئۆيىقۇدا ، بىز سۈت ئۆيىقۇدا .

باشقا چۈشكەن زۇلمەتنى كۆرمىدى ھېچ بىر كىشى ،
دەريا - دەريا ئاققان سۇلار ۋەتىنىمنىڭ كۆز يېشى ،
بايلىقلارنى بۇلاپ ئالدى ، بىزگە قالدى ساي تېشى ،
مېنىڭ خەلقىم سۈت ئۆيىقۇدا ، بىز سۈت ئۆيىقۇدا .

ئەزىنىم ياڭرىسا كۆكتە ئاڭلىغىلى ئادىمىم بارمۇ ؟
نۇر قۇياشىم پارلىغىلى ئۆز ئالىمىم بارمۇ ؟

سۆزلىرىمنى بۇ مىللەت كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلارمۇ ؟

مېنىڭ خەلقىم سۈت ئۇيقۇدا ، بىز سۈت ئۇيقۇدا .

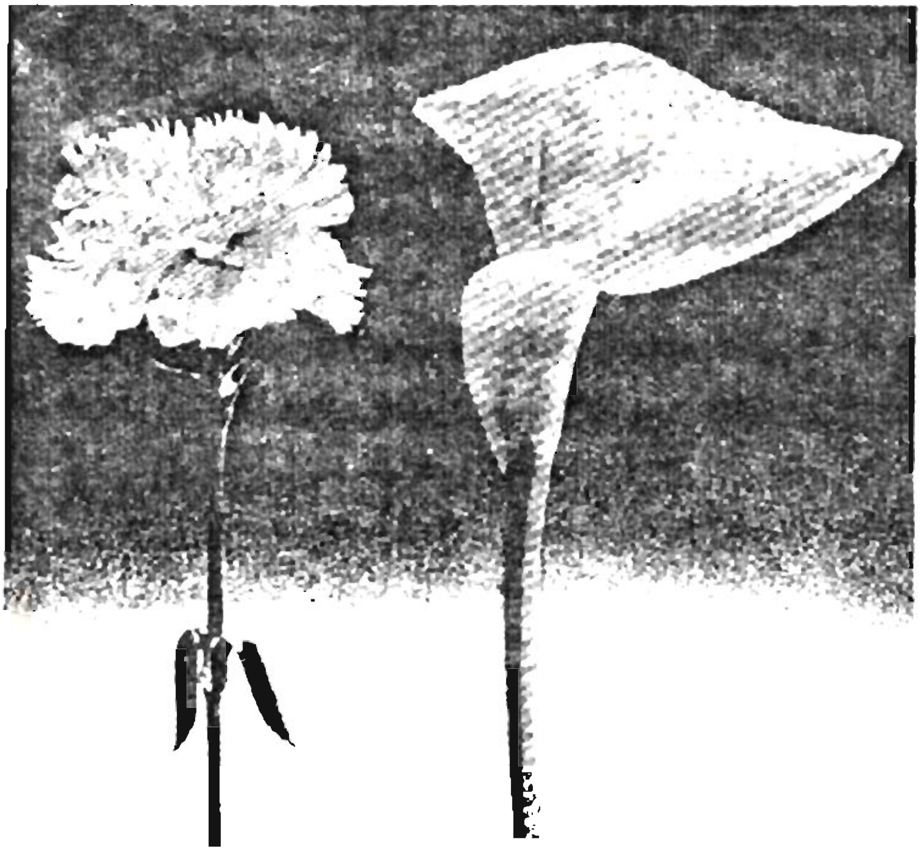

---

* بۇ شېئىرنى مەتبەئەچى ئىمىنجان تۇرسۇن ساقلىغان. لېكىن يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس .

① شېئىر ـــ شېئىر شەكلىنى كۆرسىتىدۇ .

دوستلار *

دوستلار ، دوستلار ، قەيەردان دوستلار ،
نېچۈن ئاڭلايمەن دائىم شۇم خەبەر .
يوللار ، يوللار سوزۇلغان يوللار ،
قەبرىستاندىن قەبرىستان قەدەر .

ياشلار ، ياشلار ئاققان شۇ ياشلار،
دەريا بولۇپ قانغا ئايلىنىپ .
قانلار ، قانلار تۆكۈلگەن قانلار ،
تۆكۈلمىگەن ئالەم يارىلىپ .

بىزگە نۇر بوپ كۆرۈلگەن يەردە
يەتتە باشلىق باركەن جادۇگەر .
بارغانلاردىن يانمىدى ھېچكىم ،
بارمىساقمۇ ، ئوخشاش باش كېتەر !

---

* ئۇشبۇ شېئىرنى تارىخچى ، شائىر ئابدۇرەھىم توختى دېپ بەرگەن .

لەنەت ساگا ، لەنەت خائینلار *

سەن تۆپراقتن یارالغان ئەمەس ،
شۆگا ئۆنی بلمەیەن بۆیۆك .
سەن دۆشمەنندك قوینندكی مەست ،
تێنك سێسق ، روهنگدۆر ئۆلۆك ،
لەنەت ساگا خائنن ئت ـ كۆچۆك .

سەن خەلقتن چقتنگەن بر پەس ،
قەلبنگدە یوق ۋجدانلق یۆرەك .
قەسمنگدە سێتش ـ چێقش بار ،
ئادەم یوقتۆر سنلی سۆیگۆدەك ،
لەنەت ساگا دۆشمەن ئت ـ كۆچۆك .

لەنەت ساگا ، لەنەت خائنلار ،
لەنەت ساگا ئەلدن ـ ۋەتەندن .

ئەل قێننی ئچیپ یاتقانلار ،
مۆنابقلار ۋەتەن ساتقانلار .

لعنت ساگا ، لعنت سیاسەت ،
لعنت ساگا ساختا حقیقەت .

1937 ـ ییلی

---

* بۆ شێعرلی ملتاریچی ئابدوقادر توختی ئەپلدی یادقا ئیتیپ بەرگەن .

تۆرمە خاتیرەسی*

1

نێچە ییل کەزدیم ، بۆ دییارى غۆربەتلى ،
کۆرمیکنیدیم مۆنداق ئازاب ـ ئوقوبەتی .
ئاقیبەت کیلدی ئەلێ ، قیلیپ خەلق ئۆچۆن خیزمەت ،
مۆکاپات ئورنیدا ئالدیم بۆ ئازارى کۆلپەتنی .

تاقیتیم تاق بولدى بۆنیدکی خەلقینیك نیدایندن ،
قۆلاقلاریم کاس بولدى کیشیلەر سادایندن .
ئێیخ ، بیچارە مەزلۆملار ! گۆناهى زادى نیمە ؟
بیر ماگدامچە یەر تەکمیش بۆ ۋەتەن پاناهیندن .

روحیم ئیچیب قیسیلدى یالغوزلۆقتا ، تۆتقۆندا ،
سائەتلەریم ئۆتمەکتە کیشەلیلیپ زۆلمەتتە .
ییشیم ئوتتۆز ئالتە یاش تاشتین بەتتەر قاتتى باش ،
ئادا بولار ئوخشایمەن بۆ خیل قایغۆ ـ حەسرەتتە .

2

تۆتقۆن بولدى بۆلبۆللار یۆرتنی بۆلغیدى قاغا،

كىم بولسا ۋەتەنپەرۋەر بىر كۈنى ئېسىلۈر دارغا .

بۇ قاراڭغۇ يىللاردا تاپالمىدىم ئادالەت ،
ئادالەتكە ئىنتىلسەم ، قولغا ئالدى سىياسەت .

خەلقىم ئۈچۈن ئىشلىسەم – يەن تەرەققىيات ئىستىسەم ،
نىيىتىم ساپ ، دىلىم ئاق ، ئۆتكۈزمىدىم جىنايەت .

قادىر هاجى كىرىپ كەلدى يېنىمدا گۇندىپاي ئالتە ،
مەقسەت نە ، ئادالەت نە ، بىلمەيدۇ ئەقلى بەك كالتە .

كىشەن قىستى سېنى تەۋپىق ، قىلما زەررىچە پەرياد ،
پىدا قىل جاننى سەن ئەمدى ، بېشىڭغا كەلدى بۇ ئەرسات .

ئۇرغۇپ تۇرغان ئىسسىق قان جىسمىمدا ئىسيان ئېتەر ،
كۈندە مۇشتۇمدەك كېسەك ، خەت يېزىپ تۈگەپ كېتەر .

خۇدا بىلۇر بالىلىرىم قالدى دادۇ پەريادتا ،
دىبىرىكىمنى ئالالماي سەرسان بولۇپ هەر ياقتا .

ئەل خائىنى مەتسىمىن ① ئىچى قارا مۇناپىق ،
ھۆكۈمەتكە ئۇستۇمىدىن خەۋەر بېرىپسەن ساختا .

1937 – يىلى ماي ، قەشقەر ، يارباغ تۈرمە

---

* «سامان يولى» : ھاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 – يىل 1 – نەشرى ، 149 – بەت .

① خائىن مەتسىمىن — ئەسلى ئاتۇشنىڭ مەشھەت دېگەن يېرىدىن . بۇ يەردە 1930 – ۋە 1940 – يىللىرى شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۈچۈن بارلىقىنى ئاتىۋەتكەن خەلق دۈشمىنى — مەتسىمىن ئاق كىرپىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

ئېرپان كۈنلىرى *

تۇغدى بۇ يۇرتقا ئېرپان كۈنلىرى ،
يۇتتى نادانلىق، زۇلمەت تۈنلىرى .
سايرا ، ۋەتىنىمنىڭ شوخ بۇلبۇللىرى ،
ئېچىلدى ساڭا ئىلىم يوللىرى .

يىمىرىلمەكتە دەۋرى ئىستىبداد ،
خوراپاتلىقتىن بولغىن سەن ئازاد .
بىلگىن غەنىيمەت ئالتۇن چاغلارنى ،
قىل ئېرپان بىلەن يۇرتۇڭنى ئاباد .

---

* «سانان يولى» : هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن نىياز ، تۇرسۇن زېرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 145 ـ بەت .

قايىندى

ئەلدە زورلۇق ، ئەلدە خورلۇق دىلدا ۋىجدان قايىندى ،
ئەل ۋەتەن ئاچتى كۆزىنى ئەلدە داستان قايىندى.

لەنەتى باسمىچىلار قىلدى ۋەتەننى مۇنقەرز ،
ئويغىنىپ تاغۇدىگىز ، يەرۇئاسمان قايىندى .

لەختە ـ لەختە قان بولۇپ ئاقتى تۇمەننىڭ سۇلىرى ،
سۇلىرىدا ھەسرىتى ... ئۇندا قىيان قايىندى .

نە بولۇرلەر تۇن ئىچىدە بۇ غېرىب ـ مىسكىن شەھەر ؟
يوللىرىدا نالە ـ زارۇ كۆكتە چۇقان قايىندى .

ئەي تەۋپىق ، سەن ۋەتەننىڭ ئوغلانىسەن ،
ئەمدى ئاتقا مىن ! بۇگۇن يۇرەكتە قان قايىندى .

مائارىپ بىلەن ، پەن بىلەن .... سەن ۋەتەننى قۇتۇلدۇر ،
خورلۇقلارغا كۆنمىگەن ئەلدە ئاۋام قايىندى .

1937 ـ يىلى يانۋار ، قەشقەر

بۇدە كېتەر

نو نەفەس؟ بۇدە كېتەر ،
ئويلىما ھېچ! بۇدە كېتەر .
تازا بول ، قورقما ، چېلىش ،
زادى ھايات بۇدە كېتەر .
ئۆلمەيمەن ، ھايات قالسام
بۇمۇ ھەم تۈگەپ كېتەر .

1937 – يىلى ئاپرېل

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن :

ئاتۇشتا قۇرۇلغان ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى يېڭىنىي
مەكتەپ ـــ «ھۈسەينىيە» مەكتىپى بۇ قەدىمىي دىيارىمىزغا يېڭى
مائارىپنىڭ ئۇرۇقىنى چاچتى ، ئۇندۇردى ، مېۋىلەتتى . بۇ مەكتەپ
خەلقىمىزنىڭ روھىيىتىدىكى نادانلىق ، قاششاقلىق ۋە خۇراپات-
لىقنىڭ يىلتىزىغا پالتا چاپتى .

«ھۈسەينىيە» مەكتىپى ئىنتايىن چىرايلىق نەمۇنە سۈپىتىدە
ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش مائارىپتىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇ-
شىنى تۇنجى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ، ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي
ئورنىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە كۈچلۈك ئاساس سالدى ، شىن-
جاڭنىڭ ھازىرقى زامان تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتىنى
زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى .

ئاتۇشتا باشلانغان يېڭى مائارىپ ھەرىكىتى شۇنىڭ ئۈچۈن تا-
رىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنكى ، زاۋاللىق بىلەن نىجاتلىق ،
چېكىنىش بىلەن ئىلگىرىلەش ، نادانلىق بىلەن مەرىپەت ئوتتۇ-
رىسىدىكى كەسكىن كۈرەش سەھىپىلىرى بىلەن تولغان تارىخ ـــ
ساناقسىز ئاقارتقۇچىلار پىداكارلىق كۆرسەتكەن ئۇنتۇلماس تارىخ!
بۇلارنى ئەسلىگەندە بىز ئۇلارنىڭ شانلىق ۋە مەڭگۈ ئۆچمەس
ئىش ـ ئىزلىرىغا مەدھىيە ئوقۇماي تۇرالمايمىز .

مەن بۇ مەرىپەتپەرۋەر ، خەلق سۆيەر كىشىلىرىمىزنىڭ ھاياتى

ۋە ئىش پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئون يىلدىن بېرى ئىزدىنىپ ماتېرىيال توپلىدىم . بۇ جەرياندا بەزىبىر قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن بولساممۇ ، ئاشۇ كىشىلىرىمىزنىڭ ئىخلاسمەنلىرى ۋە يېقىن سەپداشلىرىدىن ئىمىنجان تۇرسۇن (ئاتاقلىق ماتارىپچى ، شائىر تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ ئوغلى) ، ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ، قادىر ئەپەندى ، مىرئەخمەت سېيىت قاتارلىق زىيالىيلارنىڭ سەممىي قوللىشى بىلەن ھەققىي پاكىتلىق ماتېرىياللارغا ئىگە بولدۇم . مەن بۇ ماتېرىياللار ئارقىلىق تۇنجى قەدەمدە ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ ئۇلكارى بولمىش ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايوۋلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرى ئەكس ئەتكەن «باۋۇدۇنباي» ناملىق رومانىنى يېزىپ چىقتىم .

مەن ئىككىنچى قەدەمدە ئۇلۇغ شائىر ، تالانتلىق كومپوزىتور ، قابىلىيەتلىك تەشكىلاتچى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ شېئىرلىرىنى يىغىپ رەتلەشكە كىرىشتىم . بۇ جەرياندا مەتبۇئاتلاردا تېخى ئېلان قىلىنمىغان ، لېكىن خەلقنىڭ يۈرەك قېتىدا ساقلىنىپ قالغان شېئىرلاردىن يىگىرمە نەچچە پارچىسىنى ئىزدەپ تاپتىم . بۇ شېئىرلار مەمتىلى ئەپەندى قوزغىغان مائارىپ ھەرىكىتىنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىسى تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىمىنجان تۇرسۇن ، ئالاۋۇدۇن شاۋۇدۇن ، ئابدۇقادىر توختى ، ئابدۇقادىر داموللام ، ۋارىس مەۋلىۋى قاتارلىق كىشىلەردە ساقلىنىپ قالغانىكەن . بۇ شېئىرلار

تېپىلغاندىن كېيىن ، بىر نەچچە يىل چوڭقۇر تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق مەمتىلى ئەپەندىنىڭ يەنە بىر قىسىم شېئىرلىرىنى ئىزدەپ تاپتىم . شائىر قۇربان بارات ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ بېقىۋالغان ئوغلى مىرئەخمەت سېيىت قاتارلىق يولداشلار نەشرگە تەييارلاپ ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلدۇرغان مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ، قولىمىزدىكى بۇ «مەمتىلى ئەپەندى شېئىرلىرى» نى نەشرگە تەييارلىدىم .

بۇ شېئىرلار بىزنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە مەمتىلى ئەپەندىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنىنى تەتقىق قىلىشىمىزدىكى قىممەتلىك مىراس .

شېئىرلارنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا ئەسلى شېئىرلاردىكى قىسمەن سۆزلەر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىسى بويىچە توغرىلاندى . يەنە بىر قىسمى ئەينى زاماندىكى سۆز ئىشلىتىش ئۇسۇلى ۋە شېئىرلاردىكى قاپىيە ئېھتىياجى بويىچە ئەينەن ئېلىندى . شېئىرلاردا قىسمەن ئۆزگىرىش ياكى سەۋەنلىكلەر بولۇشى مۇمكىن . يېزىلغان بەزى ئەسەرلەرنىڭ بىر قەدەر ئېنىق ۋاقتى بار بولسىمۇ ، يەنە بىر قىسمىنىڭ ۋاقتى ئېنىق ئەمەس ، بۇنى داۋاملىق تەتقىق قىلىش كېرەك ، دەپ قارايمەن . تەتقىقاتچى ۋە پايدىلانغۇچىلارنىڭ ۋاقىپ بولۇشىنى سورايمەن .

ئىبراھىم ئالىپ تېكىن

1998 ـ يىل.دېكابىر

پايدىلانمىلار

♥ «سامان يولى»: تۇرسۇن نىياز ، هاجى ئەخمەت ، تۇرسۇن زىبىرىدىن ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1993 ـ يىل 5 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى ئۆچمەس يۇلتۇزلار» : مىرئەزىم ، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى ، 1988 ـ يىل 5 ـ ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدىكى نامايەندىلەر» : ئىمىنجان ئەخمىدى ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى .

♥ «بۇلاق» مەجمۇئەسى ، 1981 ـ يىللىق 3 ـ سان .

♥ «مەشئەل» ــ ئۇيغۇر هازىرقى زامان يېڭى مەكتىپى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىق مۇناسىۋىتى بىلەن نەشر قىلىنغان مەخسۇس سان ، 1985 ـ يىل 9 ـ ئاي ، 1 ـ بېسىلىشى .

♥ «ئۆمۈر داستانى» : سەيپىدىن ئەزىزى، مىللەتلەر نەشرىياتى ، 1990 ـ يىل 11 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى

ISBN 7-228-05749-X

I·2120(民文) 定价:10.00元

ISBN 7-228-05749-X

9 787228 057498 >